

Novi prilozi poznavanju prethistorije u Podravini

U toku posljednjega desetljeća u Muzeju grada Koprivnice prikupljeno je prilično novih ekspanata, bilo putem arheoloških iskapanja, rekognosciranja ili putem poklona. Neki od tih nalaza mogu pomoći boljemu sagledavanju prethistorijskog razvoja podravnih krajeva, te ih je potrebno publicirati. Budući da se radi o manjim prilozima, ovdje su prikupljeni na jednome mjestu. U tekstu su spomenuti samo nalazi i podaci koji su prikupljeni do kraja 1980. godine.

I. Prilog genezi Seče-kulture

Prilikom pokusnog iskapanja na lokalitetu Seče kod Koprivničkih Bregi 1979. godine uočeni su elementi jedne do danas nepoznate kulturne pojave, koja je tada datirana pred kraj neolita i na sam početak eneolita. Stratigrafska situacija u sondama I (njiva I. Španića) i II (njiva D. Prvčića) nije, međutim, bila jasna.¹

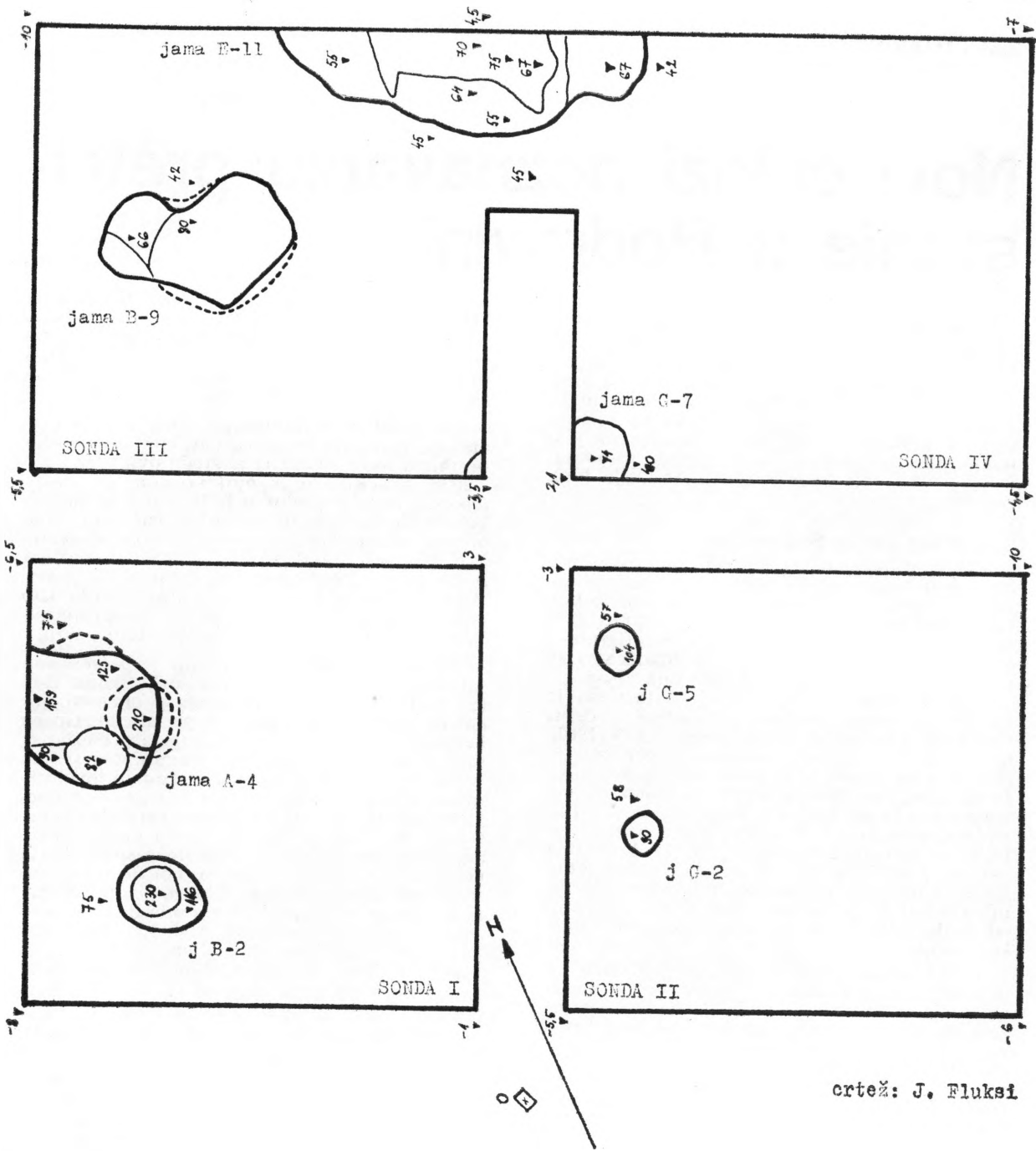
Godine 1980. (16—24. srpnja) nastavljeno je istraživanje ovoga lokaliteta². Otvorene su četiri međusobno povezane sonde (sonde I-IV/1980), neposredno uz ukopani betonski reper koji je smješten na točku koja povezuje kutove njiva Drage Prvčića i Vilima Stunje, a nalazi se na rubu njive Ivana Španića. Dvije sonde (I i III) smještene su uz rub Prvčićeve njive, a dvije (II i IV) uz rub njive S. Stunje (Sl. 1). Prvobitna veličina sonde bila je 5 x 5 m, ali je s dodatkom konačna površina iskapanoga dijela iznosila 102 m². Položaj ovogodišnjih sondi nešto je južniji od linije koja bi povezivala dvije prošlogodišnje sonde.

Četiri sonde otvorene 1980. godine imale su očuvanije slojeve no one početne. Površinski sloj sivog recentnoga humusa, koji se preorava, seže do blizu 20 cm u dubinu (sloj I-A), ispod njega je sloj sivo-smeđe zemlje debeo približno 10—20 cm (sloj I-B), a ispod njega je sloj crveno-smeđe zemlje, debeo oko 30—40 cm (sloj II), dok se ispod sloja s nalazima nalazi sterilni sloj žutoga pijeska s proslojima crvenkastih pruga (Sl. 2). Slojevi I-A i I-B vjerojatno čine realnu cjelinu. Prema ovogodišnjim rezultatima izgleda da u vertikalnom slijedu ovaj lokalitet ima dva sloja s nalazima, ali je površinski sloj služio prilikom naseljavanja i kasnije. Problem čini materijal iz jama koje su ukopane iz sloja I-B, pošto su ti objekti ukopani kroz donji (II) stratum, te je u nekim jamama materijal nužno izmiješan.

Iz sloja I-B ukopane su tri jame u sondama III i IV: to su jame B-9, E-11, te G-7 (nije iskopana do kraja). Iz sloja II ukopane su tri jamiće malih promjera, te jedna jama uobičajenih dimenzija, a sve se nalaze u sondama I i II: to su jamice B-2, G-2, G-5 i jama A-4 (Sl. 1).

Materijal iz **površinskoga sloja**, koji je preoravan, pokazuje slijedeće karakteristike: osim prethistorijske, nalazena je srednjovjekovna slavenska keramika u manjoj količini; prethistorijska keramika pretežno je bez ukrasa, no nekoliko ulomaka je ukrašeno na isti način kao ornamentirana keramika s pokusnog iskapanja 1979. godine (T. 4/sl. 3-5), što je veže s nalazima iz tih sondi. Prethistorijska keramika iz površinskoga sloja ima vrlo slične karakteristike kao nalazi iz sloja I-B, te je u vertikalno-stratigrafskome smislu možemo pribrojiti tome sloju.

Materijal iz **sloja I-B** najbolje je prezentiran zatvorenim nalazima iz jame B-9 i jame E-11 (Sl. 3: Jama E-11 nije iskopana u cijelosti, jer daleko izlazi izvan zahvaćenoga dijela). **Gruba keramika** je crvene i smeđe boje, a pretežno se radi o lončićima i loncima s manjim drškama ispod oboda (T. 2/sl. 1,2,6). Ponekad su lonci ukrašeni otiskom nokta i prsta u traci ili stijenki posude (T. 3/sl. 8). **Prijelazna keramika** predstavlja kompromis između fine i grube. Također su prisutni lonci s drškama ispod oboda (T. 2/sl. 7, T. 3/sl. 4): lonci su obično trbušasto zaobljeni, ali su ponekad i blago bikonični, ponekad imaju plastične trake s otiscima prsta ili otiske u stijenki posude (T. 3/sl. 3,7). Među prijelaznom keramikom zastupljene su i kuglaste zdjele (T. 2/sl. 5), blago bikonične zdjele, te šuplje noge od kupa na nozi (T. 4/sl. 1). Boja posuđa je siva, crvena i smeđa. **Fina keramika** pretežno je crne i crvene boje i često je uglučana. Prisutni su bikonični lončići s drškom od prijeloma do ispod oboda (T. 2/sl. 8), bikonične zdjele ili lončići s pet blago žljebljenih vertikalnih i kosih linija, te tragom crvenoga slikanja na oker podlozi (T. 2/sl. 3), bikonične crne zdjele, ponekad s aplikacijom u gornjem dijelu (T. 2/sl. 4, T. 3/sl. 5), zaobljene zdjele sa šiljatom aplikacijom i trokutastim žigosanjem iznad, te užljebljenom linijom ispod (T. 3/sl. 2), posude s trakastim drškama ovalnog presjeka, ornamentirane žigosanjem (T. 3/sl. 6), te zvonaste šuplje noge od kupa na nozi (T. 3/sl. 9). Ovim

crtež: J. Fluksi

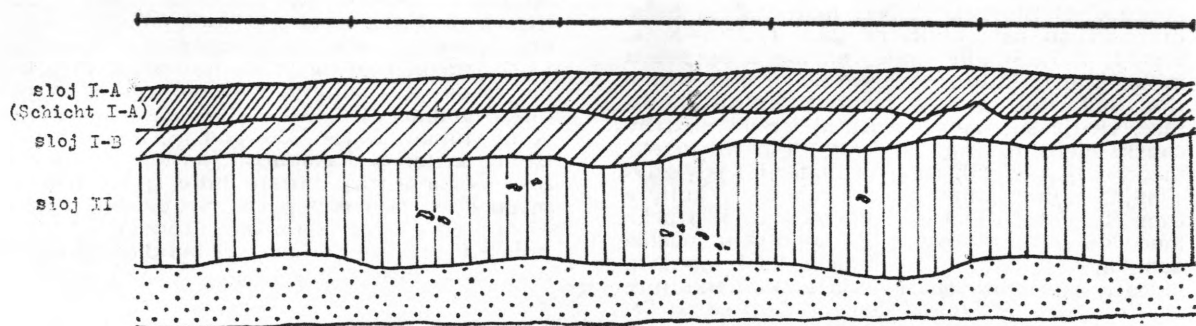
SLIKA 1: KOPRIVNIČKI BREGI - SEČE, 1980
horizontalni nacrt (horizontaler Plan)

nalazima valja pribrojiti i nalaze iz sloja I-A: to su blago i oštro bikonične zdjele, ornamentirane blago žljebljenim linijama u gornjemu dijelu (T. 4/sl. 3,5) ili horizontalnim linijama i horizontalno postavljenim nizovima rovašenih jamica iznad i ispod prijeloma posude (T. 4/sl. 4). Kremeni materijal iz slojeva I-A i I-B: jezgra, ubadač, nožići i neka vrst šila.³

Materijali iz sloja II prezentiran je najbolje zatvorenim nalazima (prilično rijetkim) iz jame A-4 i jamice B-2, no nalazi se i u jamama G-2 i G-5. Jama A-4 iskopana je jednim dijelom. U gornjem dijelu imala je manje ognjište (Sl. 4). Jamica B-2 iskopana je u cijelosti, a nalazila se u blizini jame A-4: predstavlja duboku i vrlo usku jamu (Sl. 4). Jamice G-2 i G-5 također su vrlo uske, ali nisu duboke kao jamica B-2. **Gruba keramika** pozna lonce s drškama ispod oboda. **Prijelazna keramika** pozna također lonce s drškama ispod oboda (T. 1/sl. 4, 7, 10), cilindrične šuplje noge od kupa na nozi (T. 1/sl. 1), te posude s dvije rožaste aplikacije (T. 1/sl. 5),

zdjele s izvijenim i uvučenim obodom. Među **finom keramikom** nalazimo dna crnih uglačanih zdjela, bikonične zdjele s vertikalnom užljebljenom linijom u gornjemu dijelu (T. 1/sl. 8) uglačane trakaste drške ovalnoga presjeka, ali bez oramenata (T. 1/sl. 9), te posude koje su stajale na više punih čepastih nogu (T. 1/sl. 3), kao i polukuglaste zdjele s manjom aplikacijom uz rub (T. 1/sl. 2). Gruba keramika je uglavnom crvene boje, prijelazna crvene i sive, a fina crne, sive i smeđe boje.

Sudeći prema stratigrafskim pokazateljima i analizi materijala, nalazi iz sloja II stariji su od ostalih: pune čepaste noge karakteristične su npr. za nalaze iz kruga nekoliko srednje i kasno-neolitskih kultura (kakanjska, danilska, butmirska, Szakalhat, vinčanska, moravsko-lendelska itd.).⁴ Nalaza iz ovoga sloja još uvijek imamo premalo, ali mislim da će ga biti potrebno datirati u vrijeme Vinče D, tj. u završnu (III). fazu sopotske kulture. Međutim, ovdje se u kul-

crtež: J. Fluksi

SLIKA 2: KOPRIVNIČKI BREZI - BRZE, 1980
sjeverozapadni profil sonde I
(NW - Profil Sonde I)

- sivo-maslinsti recentni sloj s nalazima
- sivo-smeđa tvrda zemlja s nalazima
- crvenkasto-smeđa tvrda zemlja s nalazima
- žuti pijesak s proslojima

turmom smislu neće raditi o sopotskoj kulturi u njezinu čistom obliku, kako nam to sugeriraju i nalazi iz obje kampanje istraživanja. Premda sonda I/1979 nije imala jasnu stratigrafsku situaciju, ipak su u njoj zamijećeni različiti stambeni horizonti⁵. Donji dijelovi te sonde ostali su najvjerojatnije neporemećeni.⁶ Lendelskih efemnata ima i u gornjim i u donjim dijelovima te sonde (T. 5/sl. 1-5), što može biti slučajnost (zbog izmiješanih nalaza), ali isto tako i realnost: u međufazi Sopot-Seče također su prisutni kasni i najkasniji lendelski elementi.⁷ Teško je vjerovati da je ovo uobičajena slika sopotske kulture III. stupnja, premda u ovoj fazi postoje lendelski elementi i u istočnoslavonskom području rasprostiranja⁸. Prije svega treba upozoriti da se lendelski elementi pojavljuju **isključivo** u blizini zona koje su pripadale lendelskoj (Zengövarkony-Lengyel) kulturi⁹. Čini se da je na Sečama taj utjecaj jači, jer se čak, primjerice, gube toliko karakteristični sopotski oblici nogu kupa na nozi (u razvijenoj i kasnoj fazi trbušasto proširene i probušene u trbušnom dijelu), koji se u području rasprostiranja klasične sopotske kulture često pojavljuju¹⁰.

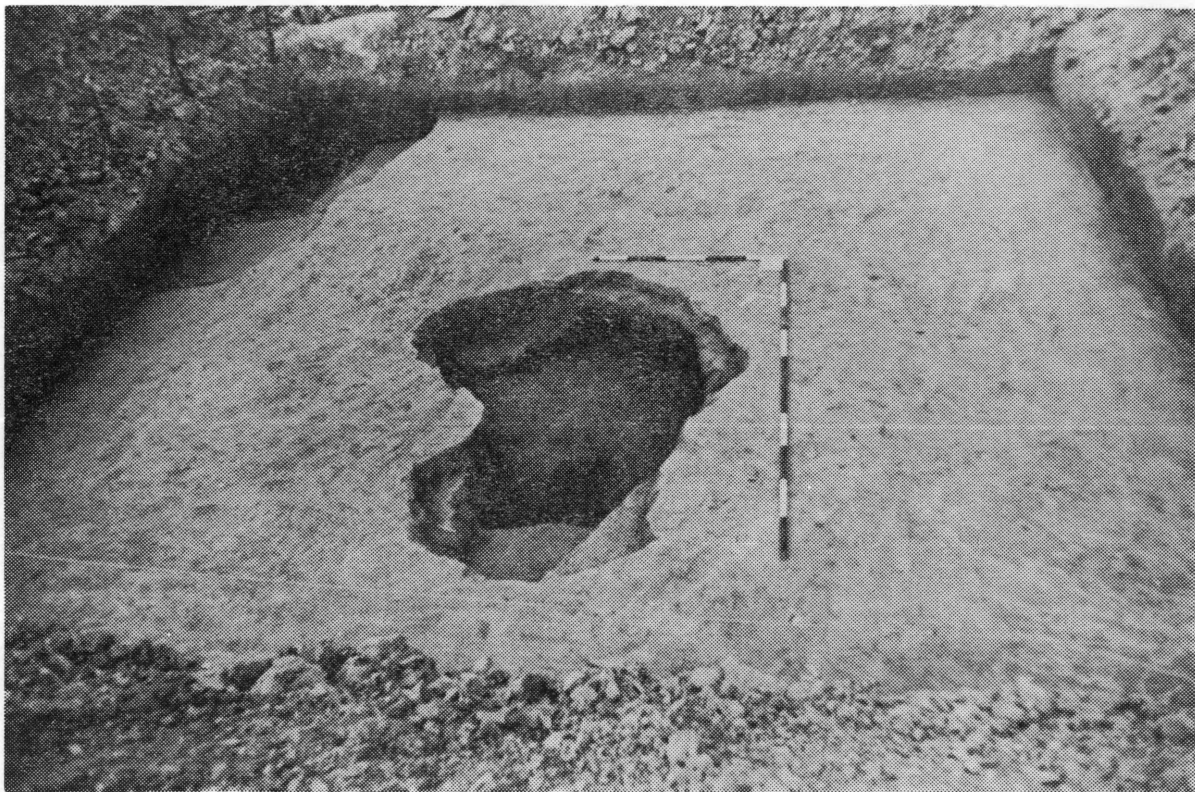
Jedna od vrlo bitnih karakteristika najkasnijih lendelskih kultura (početno-eneolitskih), velik je broj plastičnih aplikacija na posudu, pojava »lonaca za mlijeko« s dvije drške, šalice s dvije drške, te neki srodni elementi kakvi se susreću u bodrogkereszturskoj i lasinjskoj kulturi (probušene noge ili noge sa zadebljanjem, bockani ornamenti, itd.): upravo to su npr. karakteristike Ludanice — kulture, koja je bila rasprostranjena u vrijeme ranoga eneolita u jugozapadnoj Slovačkoj¹¹. Naš materijal sa Seča, prvenstveno neki oblici (T. 2/sl. 1, 2, 6—8; T. 3/sl. 1, 4, 7), imaju mnogo analogija upravo u materijalu te kulture¹². Pogrešno bi bilo, međutim, materijal sa Seča pripisati kulturi Ludanice. Ovdje su, naime, prisutni i neki postvinčanski elementi (npr. 2/sl. 3)¹³, a naročito elementi koji nedvojbeno ovaj materijal povezuju s najkasnijim materijalom sopotske kulture (npr. T. 3/sl. 5; T. 4/sl. 3—5; moguće je i neke lonce s drškama povezati sa sopotskim nasljeđem, npr. T. 2/sl. 1, 2)¹⁴. Vinčanska i sopotska kultura u vrijeme egzistiranja Ludanice-kulture više ne postoje¹⁵, te su elementi koji se na Sečama mogu komparirati s njima očito ostatak jedne izrazito kasne migracije iz istočnoga dijela sjeverne Hrvatske¹⁶. Kasna sopotska kultura u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, premda nije dovoljno upoznata, takve elemente ne poznaje¹⁷; međutim, ukrašavanje otiscima prsta u stijenki posude ili na posebnoj plastičnoj traci (T. 3/sl. 3, 7, 8) poznato je i u kasnoj sopotskoj kulturi krajeva koji se nalaze južno i jugozapadno od koprivničke podravske nizine¹⁸.

Materijal iz sloja I-B ukazuje na prijelazno razdoblje Sopot-seče ili ranu fazu Seče-kulture. Danas, naime, smatram da će se morati prihvatiti termin **Seče-kultura** za oznaku materijala koji je izdvojen kao zasebna cjelina 1979. godine, kada je izvršeno pokusno iskapanje na to-

me lokalitetu¹⁹. Sav publicirani materijal neće se moći bez rezerve pribrojiti ovoj kulturi, ali jedan dio toga materijala sigurno joj pripada. To su slijedeći primjerci (u radu koji je objavljen u Podravskom zborniku '79): T. 1/sl. 1—4, 8, 10, 14; T. 2/sl. 1, 3, 4, 9, 12; T. 3/sl. 3—5, 7, 10. Ukupno 17 publiciranih ukrašenih primjeraka koji pripadaju Seče-kulturi. K tomu valja pribrojiti još preko 30 primjeraka koji nose karakteristične oznake ove kulture, a nisu publicirani (ukupno oko 50 primjeraka). Međutim, sav taj materijal nosi izrazite oznake razvijene i formirane Seče-kulture, dok iz prvoga materijala nismo mogli izdvojiti ranu fazu, fazu nastajanja. Danas je moguće izdvojiti prijelazno razdoblje ili početnu fazu razvoja: ona je zastupljena u materijalu sloja I-B, tj. prvenstveno u jamama B-9 i E-11 (T. 2; T. 3; T. 4/sl. 1). Upravo ta faza ima vrlo dobre analogije u jednome dijelu materijala s lokaliteta Nagykánizsa-Inkey capolna (jugozapadna Mađarska), koji pripada najkasnijoj fazi lendelske kulture (istovremenost s Ludanice-kulturom)^{19a}. Početna faza razvoja ili stupanj I. kulture Seče vremenski je paralelna (bar djelomice), s najkasnijim razvojnim stupnjem lendelske kulture u Mađarskoj i Slovačkoj²⁰. Kako se danas čini, ta bi razvojna faza bila djelomice istovremena sa stupnjem I lasinjske kulture, ili čak nešto starija²¹. Stupanj II ili zrela kultura Seče vjerojatno je istovremen s razvijanim. I. stupnjem lasinjske kulture²². Međutim, za preciznije kronološke usporedbe zasad nemamo dovoljno elemenata, te nam ostaje da čekamo materijal iz budućih neporemećenih slojeva i zatvorenih nalaza, koji bi nam omogućili pouzdaniji smještaj ove kulturne pojave u relativno-kronološke okvire. Ukoliko bismo sadašnje stavove o relativno-kronološkom položaju htjeli izraziti u apsolutnim datumima, tada bismo za okvir I. stupnja Seče-kulture dobili približno godine 2450—2400. p. n. e., a za II. razvojni stupanj 2400—2350. god. p. n. e.²³ Prema istome kriteriju, kasnoneolitska faza na naselju Seče mogla bi trajati nešto dulje, tj. približno između 2550—2450. god. p.n.e.²⁴ Svi datumi doneseni su prema umjereno niskoj kronologiji, dok bi prema C—14 mjerenjima svi ovi datumi bili za oko 500 do 1000 godina viši.²⁵

II. Prilog stupnjevanju licenske keramike

Prilikom kopanja kanala Vratnec, u ravnici sjeverno od Koprivničkog Ivanca (lokalitet je od Koprivnice udaljen prema sjeveru približno 5,5 km), oko 1960. godine pokojni Dragutin Vrbanić pronašao je u sjevernom profilu kanala ulomke grube prehistorijske keramike i izgorjene zemlje, koje je predao Muzeju grada Koprivnice. U jesen 1980. godine pronašli smo pomoću njegova sina Tome Vrbana mjesto gdje je tada pronađena keramika. U blizini je nekadašnje lovište piškora, te se uži dio ovoga lokaliteta naziva Piškornica. U blizini (nešto južnije i jugoistočnije) nalazi se srednjovjekovni lokalitet Selišće, koji se nadovezuje na Piškornicu,

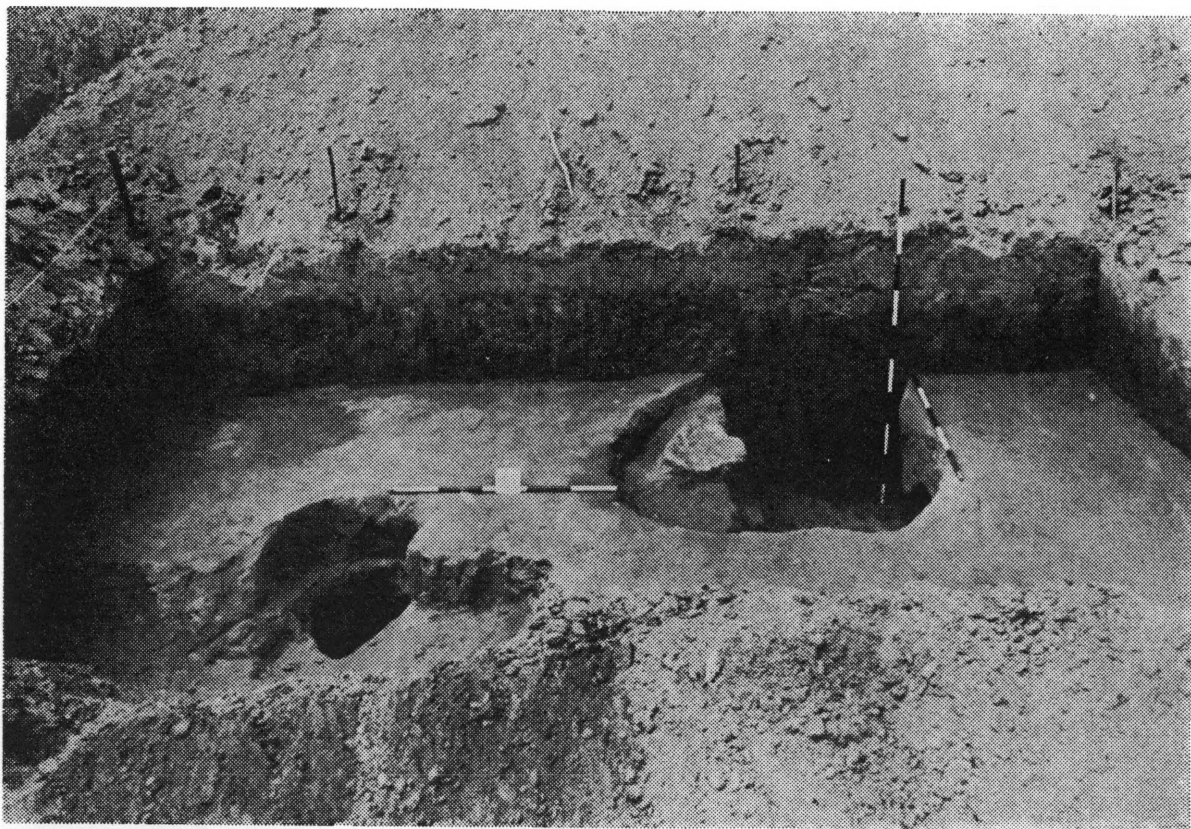
Sl. 3 Koprivnički Bregi — Seče, 1980. Sonda III. jame B—9 i E—11

ali je na nešto povišenijemu terenu. Najbliža izmjerena nadmorska visina je 139 m.

Tesanju dijela sjevernoga profila zapuštenoga kanala Vratnec, u neposrednoj blizini napuštenoga drvenog mosta (6 m istočno) prišli smo 1. i 2. listopada 1980. godine. Odmah smo naišli na obilje keramike, pretežno grube, među kojima se našlo i nekoliko ulomaka s licenskim ukrasom. Nakon toga postavili smo malu pokusnu sondu južno od kanala, na livadi Ivana Lipuša²⁶. Sonda I imala je dimenzije 1 x 5 m. Vertikalni južni profil imao je slijedeću stratigrafiju: od 0 do oko 20 cm nalazi se recentni humus koji se povremno preorava; od 20 do oko 45—50 cm je sloj smeđe-sive nabijene zemlje s nešto nalaza keramike. Iz toga sloja ukopane su dvije jame, čije dijelove smo zahvatili sondom. Jama 1 maksimalno je na ovome dijelu duboka 32 cm, a jama 2 duboka je 25 cm. Jama 1 je šira i možda će se kasnije pokazati da se radi o zemunici (Sl. 1).

U sjevernom dijelu profila kanala, jami 1 i jami 2 pronađena je vrlo velika količina isto-vrsne keramike. Veći dio nalaza čini gruba keramika koju je teško kulturno atribuirati. Manji dio nalaza fine keramike nesumnjivo pripada transdanubijskoj inkrustiranoj keramici (sjeverna ili Veszprem grupa), dok većinu ulomaka fine keramike čine dijelovi posuđa ukrašenoga na licenski način.

Gruba keramika redovito u fakturi ima primjese usitnjenoga kamena i pijeska. Boja joj varira od oker, svijetlo-crvene i smeđkaste do sive. Oblici su mahom lončići (T. 6/sl. 1), vrčevi (T. 6/sl. 5), lonci i amfore (T. 6/sl. 8). Ukrašavanje grube keramike povezuje jedan dio ovih nalaza sa sjevernom panonskom inkrustiranom keramikom (dalje: SPIK): to su različite plitke linije češljastoga izgleda (T. 6/sl. 2), urezane linije slične žljebljenju (T. 6/sl. 8), te plastične aplikacije s otiscima vrha prsta (T. 6/sl. 6).²⁷ Veći dio grube keramike, uglavnom onaj neuk-

Sl. 4 Koprivnički Bregi — Seče, 1980. Sonda I. jame B—2 i A—4

rašeni, ne može se sa sigurnošću pripisati niti jednoj od ovih dviju vrsti.

Fina keramika tipa SPIK crne je, smeđe i sive boje, a debljina stijenki varira od vrlo tankih do srednje debelih. Od oblika mogu se uočiti poklopci ili polukuglaste zdjele s izvučenim završnim obodom (T. 6/sl. 3), amfore (T. 6/sl. 4), vjerojatno šalice (T. 7/sl. 5) (T. 6/sl. 7). Tehnike ukrašavanja su slijedeće: obično urezivanje (T. 6/sl. 4), brazdasto urezivanje (T. 7/sl. 5), plitko žljebljenje (T. 6/sl. 7), jedna vrst duboreza (T. 7/sl. 6), žigosanje (T. 7/sl. 5). Ponekad se u ukras stavlja inkrustacija (T. 6/sl. 7). Motivi su različite vertikalne linije (T. 6/sl. 7, T. 7/sl. 5), kružna udubljenja (T. 7/sl. 5), koncentrični krugovi (T. 6/sl. 4, T. 7/sl. 1), ljestvičasti motiv (T. 6/sl. 4), horizontalne linije (T. 6/sl. 4), trokuti (T. 7/sl. 6). Dio keramike koji bi se mogao nazvati prijelaznom (između fine i grube), također je ukrašen češljastim vertikalnim i kosim snopovima linija, vrlo plitko urezanih²⁸.

Fina licenska keramika gotovo je isključivo crne boje i uglačana. Ponekad, ali vrlo rijetko, smeđkaste je ili crvene boje (možda su ti ulomci gorjeli?). Ornamentalni motiv je traka sastavljena od paralelnih otisaka vrpce spletene oko tanke žice. Ponekad se nailazi na kombinaciju horizontalnih i valovitih traka (T. 7/sl. 2, 4), vertikalne trake na pseudo-drškicama između vrata i trbuha vrča (T. 7/sl. 2, 3), a nije rijetka ni pojava cik-cak traka. Oblici su isključivo vrčići tanjih ili debljih stijenki. Čini se da dio tih vrčića nije imao dršku, dok je jedan dio ima, i kod njih je trakasta drškica u pravilu, također, ukrašena otiskom vrpce²⁹.

ZAKLJUČCI

Do danas je u sjeverozapadnoj Hrvatskoj registrirano sedam lokaliteta s licenskom keramikom: Vindija, Mačkova spilja, Veliki Kalnik,

Pavlovec, Sv. Petar Ludbreški, Gušće, Koprivnički Ivanec-Piškovnica³⁹. U Slavoniji je registrirano do danas šest takvih lokaliteta: Gradac-Klasje, Novigrad na Savi, Podgorač-Breški, Štrbinci, Đakovo-Grabovac (Cigjana) i Viškovački vinogradi⁴¹. Prema tome, u sjevernoj Hrvatskoj danas je ukupno poznato 13 lokaliteta s licenskom keramikom, što je na jugoslavenskom prostoru apsolutno najveća gustoća nalazišta. Izvan ovoga područja na području Jugoslavije poznato je još osam licenskih lokaliteta: jedan na kvarnerskom otočju (Jamina Sredi)³², dva u Sloveniji (Ljubljansko barje, Notranje Gorice)³³, te pet u Bosni i Hercegovini (Pod kod Bugojna, Gornja Tuzla, gradina Nečajno kod Posušja, Trostruka gradina kod Sovića, te Velika pećina kod vrela Trebižata³⁴. U neposrednome susjedstvu našega područja, u jugozapadnoj Mađarskoj, također nije registriran niti jedan licenski lokalitet³⁵. Međutim, uz Blatno jezero i sjevernije od njega, te u Gradišću, registrirani su brojni licenski lokaliteti³⁶.

Danas još uvijek nije sasvim jasan karakter licenskih nalaza, tj. njihova moguća samostalnost. Dio autora smatra licensku kulturu samostalnom pojavom (G. Bandi, Z. Benkovsky-Pivovarov³⁷), dok jedan dio smatra da se radi o pratećemu materijalu u ranobrončanodobnim kulturama (B. Čović)³⁸. Teško je opredijeliti se za jednu od ovih varijanata, ali mi se, prema danas poznatome materijalu, čini da se ipak radi o relativno samostalnoj kulturnoj pojavi, čije se stanovništvo nije ponašalo ratnički prema istovremenim ostalim populacijama. Otuda vjerovatno povremeno zajedničko pojavljivanje s pripadnicima drugih populacija. U sjevernoj Hrvatskoj zasad je ta druga populacija isključivo panonska inkrustirana keramika (Podgorač-Breški, Koprivnički Ivanec-Piškovnica-Đakovo-Grabovac)³⁹.

Na lokalitetu Koprivnički Ivanec-Piškovnica prisutna je keramika koja među ornamentalnim motivima ima motiv cik-caka i valovnice od nizova s otiscima spletenih vrpce (ili vrpce omotane oko žice). Isti motivi posebno su karakteristični za veći dio nalazišta u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i za neka nalazišta izvan ovoga prostora. Druga vrlo važna pojedinost pojavljivanje je licenske keramike zajedno, u zatvorenome nalazu, s nalazima SPIK na Piškornici, južne grupe PIK u Đakovu, te grupe Szeremle istoga kompleksa na lokalitetu Podgorač-Breški (pri tome podaci za Đakovo nisu do kraja pouzdani)⁴⁰. Na Piškornici se nalazi SPIK pronađeni s licenskim nalazima u obje jame. Sjeverna grupa PIK istovremena je s južnom grupom PIK, dok je grupa Szeremle najkasnija faza panonske inkrustirane keramike⁴¹. Licenski motiv valovnice pojavljuje se u Hercegovini zajedno s cetinskom kulturom⁴². Sve ovo ukazuje na kronološku prednost motiva licenske valovnice pred motivom licenske horizontalne i blago girlandoidne trake, budući da je cetinska kultura, bar djelomice, istovremena s južnom i sjevernom grupom PIK, te starija od Szeremle grupe⁴³. Nalazi iz Podgo-

rača ne poznaju motiv valovnice⁴⁴, dok je taj motiv poznat na lokalitetu Piškornica i u Đakovu.⁴⁵ Prema današnjemu stanju istraživanja, trebat će I. stupanj (ili ranu fazu) licenske keramike datirati u Reinecke BrZ A-2/B-1 (bar pretežno), a II. stupanj u puni BrZ B-1, a možda i B-2 dakle na sam kraj ranoga i početak srednjega brončanog doba.

Ranog fazi ili I. stupnju licenske keramike pripadati će u Jugoslaviji slijedeći lokaliteti: 1. Ljubljansko barje, 2. Mačkova spilja, 3. Vindija, 4. Veliki Kalnik, 5. Koprivnički Ivanec-Piškovnica, 6. Pod kod Bugojna, 7. Trostruka gradina u Sovićima, 8. Đakovo-Grabovac⁴⁶. Razvijenoj fazi ili II. stupnju licenske keramike pripadaju u Jugoslaviji slijedeći lokaliteti: 1. Gušće, 2. Gradac-Klasje, 3. Novigrad na Savi, 4. Podgorač-Breški, 5. Viškovački vinogradi⁴⁷. Nedovoljno pouzdani lokaliteti ili oni bez publiciranoga materijala, pri ovoj podjeli nisu uzeti u obzir.

Svakako valja naglasiti da je, kako je to Z. Benkovsky-Pivovarov⁴⁸ već ranije pretpostavila, licensku keramiku moguće podijeliti prema upotrebi ornamentalnih motiva, bez obzira radi li se o sasvim samostalnoj pojavi⁴⁹. Razvija li se licenska keramika iz ljubljanske kulture, kako je to kod nas ranije pretpostavljeno (S. Dimitrijević, N. Majnarić-Pandžić)⁴⁹, trebalo bi očekivati pojavu nalazišta ljubljanske kulture svugdje gdje se nalazi rana faza licenske keramike. Danas za takvu tvrdnju nemamo dokaza (za sjevernu Hrvatsku niti jedan pouzdan dokaz), te pitanje geneze ostavljamo otvorenim.

Analiziramo li položaje koje nosioci licenske keramike u Jugoslaviji odabiru za smještaj naselja ili nekropola, dolazimo do slijedećih rezultata: četiri puta takvi nalazi pojavljuju se u spiljama (Mačkova spilja, Vindija, Jamina Sredi, Velika pećina kod vrela Trebižata), pet puta na gradinastim terenima (Veliki Kalnik, Nečajno, Gornja Tuzla, Trostruka gradina, Pod), sedam puta na blagim brežuljkastim terenima (Sv. Petar Ludbreški, Pavlovec, Podgorač-Breški, Gradac-Klasje, Štrbinci, Đakovo-Grabovac, Viškovački vinogradi), dva puta u sasvim močvarnom nizinskom predjelu (Ljubljansko barje, Notranje Gorice), te tri puta u običnoj ravnici (Koprivnički Ivanec-Piškovnica, Gušće, Novigrad na Savi)⁵⁰. Nameće se zaključak da stanovništvo koje proizvodi i upotrebljava ovu keramiku ne odabire uvijek ista ili slična mjesta za prebivališta.

Podaci o smještaju lokaliteta s licenskom keramikom svakako će pomoći da se jednom razjasni i način života ovoga stanovništva. Nadamo se da ćemo u nastavku istraživanja lokaliteta Piškornica doći do podataka o tipu naselja, svakodnevnom životu ovoga stanovništva, karakteru veza s panonskom inkrustiranom keramikom itd., tj. do bar jednoga dijela podataka koji do danas, na žalost, nisu uočeni niti na jednom takvome lokalitetu u Jugoslaviji.

III. Topografski prilozi

A. BRONČANI BODEŽ s Preložničkog berek

U Muzeju grada Koprivnice čuva se djelomično sačuvani brončani bodež s lokaliteta Preložnički berek (šume i njive između Đurđevca i Severovaca, sjeverno od Đurđevca). Bodež je u Muzej dospio 28. svibnja 1965. godine (inv. br. 599), a donio ga je Đuro Jančijev iz Severovaca. Pronađen je 1962. godine, prilikom rigoliranja zemljišta⁵¹.

Brončani bodež je uzak i prelomljen u gornjemu dijelu. Na obje oštrice nalaze se tragovi upotrebe. Rebro na sredini oštrice ovalnoga je presjeka i vrlo je naglašeno. Zelena patina djelomično je izmiješana sa smeđom. Duljina sačuvanoga dijela: 25,3 cm; najveća širina: 2,8 cm.

Bodežu nedostaje karakteristični gornji dio (drška) koji bi, možda, olakšao precizniju dataciju. Ipak, približne analogije moguće je postaviti: Vukovar-Desna bara, možda Tomašica⁵². Moguće su i nešto ranije analogije; budući da se slični bodeži javljaju u Hügelgräber horizontu, tj. u srednjemu brončanom dobu⁵³.

Budući da je analogija u trenutno dostupnoj literaturi vrlo malo, zasad, u nedostatku keramičkog materijala s ovoga lokaliteta, smatram da bodež treba datirati u skladu s analogijama u vrijeme Reinecke BrZ C ili D, tj. u razdoblje 14. ili 13. stoljeća p.n.e.⁵⁴ Horizont razvijenoga srednjeg brončanog doba u sjeverozapadnoj Hrvatskoj nije zasad uopće upoznat⁵⁵, te je teško govoriti o mogućoj kulturnoj atribuciji. Ukoliko se radi o početnoj fazi kasnoga brončanog doba, tada će se nalaz moći pripisati kulturi polja sa žarama.

B. PREHISTORIJSKO METALNO ORUŽJE SA ŠLJUNKARA U OKOLICI KOPRIVNICE

I. Šljunkara Jagnjeđe (Tursko groblje)

Sa šljunkara u okolici Koprivnice postoji veći broj primjeraka oružja, koje se čuva u Muzeju grada Koprivnice. Nalazi toga oružja (uključujući tu i ono koje je moglo imati i funkciju oruđa) mogu se datirati od neolita ili eneolita (kamene sjekire), do novoga vijeka (sjekire koplja, top, itd.). Međusobno su šljunkara Jagnjeđe (Tursko groblje) i Šoderica (Keter) udaljene oko 2,5 km i nalaze se u blizini Drave, tj. njezinih rukavaca. Jagnjeđe se nalazi istočno i sjeveroistočno od Đelekovca, dok je Šoderica smještena sjeverno od Botova, zapadno uz prugu za Gyekenyes.

Od metalnih nalaza najviše je srednjovjekovnih, nešto je rimskih, a jedan manji dio je prethistorijski. Također, valja naglasiti da jedan dio nalaza uje moguće preciznije tipološki datirati.

1. Željezno koplje, inv. br. 916 (T. 9/sl. 3); duljina: 41,8; širina lista: 4,5; duljina tuljca: 13 cm; Na listu je malo savijeno. Presjek romboi-

dan. Srednje rebro blago naglašeno. Ima jedan par zakovica. Analogije (grob iz Kostolca, grobovi 27 i 89 iz Gostilja) ukazuju na mlade željezno doba⁵⁶.

2. Željezno koplje, inv. br. 1617 (T. 9/sl. 1); duljina: 49,7; širina lista: 4,4; duljina tuljca: 7,2 cm; rebro na listu je izrazito oštro, presjek približno romboidan, s udubljenjima. Tuljac facetiran, ima oktogonalni presjek. Jedan par zakovica. Oštećen. Koplje ima analogije u keltskom materijalu iz Ritopeka⁵⁷.

3. Željezno uskolisno koplje, inv. br. 2088 (T. 9/sl. 2); duljina: 42,3; širina lista: 4; duljina tuljca: 13,5 cm; Ima naglašeno rebro po sredini. Ima analogije u halštatskom materijalu iz Valične vasi⁵⁸, te kroz čitavo mlade željezno doba (Donja Dolina-greda S. Jakarića grob 8, Rospi ćuprija, grob 50 s Karaburme, koplje s Karaburme)⁵⁹. Koplja s uskim listom, međutim, imaju i analogije u materijalu seobe naroda⁶⁰.

Kao što je iz gornjih podataka vidljivo, šljunkara Jagnjeđe (Tursko groblje) ima nalaze kopalja koji se, uglavnom, mogu datirati u mlade željezno doba, što bi možda moglo indicirati položaj panonske ili keltske latenske nekropole.

II. Šljunkara Šoderica (Keter)

Kao što je naprijed rečeno, ova se šljunkara nalazi sjeverno od Botova. Jedan njezin dio naziva se Keter, te su ovom prilikom upotrebljena oba naziva.

1. Bakrena kalupasta sjekira-klin, inv. br. 8 (T. 8/sl. 1); duljina: 19,1; širina sječiva: 6,1 cm. Zeleno patinirana. Analogije, uglavnom, ukazuju na kasni eneolit i rano brončano doba.⁶¹

2. Brončani mač s drškom u obliku jezičca, inv. br. 9 (T. 8/sl. 2); duljina: 39,8; širina ramena: 5; širina sječiva: 3,3 cm. Mač ima četiri rupe na ramenu, tri na dršku. Ima blago elipsoidni presjek sječiva i na njemu plitka dva žlijeba. Na donjemu dijelu prelomljen. Na obje strane sječiva vide se zarezi od upotrebe. Mač je objavljen⁶². Datiran je u fazu II, kulture polja sa žarama.

3. Brončano koplje, inv. br. 10 (T. 8/sl. 3); duljina: 21,6; širina lista: 4,5; duljina tuljca: 3,1 cm. Koplje je listoliko, po sredini lista ima rebro okrugloga presjeka. Ima jedan par zakovica. Približne analogije mogu se naći u ostavama faze II kulture polja sa žarama (Tenja, Podrute)⁶³, ali bolje analogije nalazimo u materijalu razvijenoga srednjeg brončanog doba Ugarske.^{63a}

Koplje i mač možda pripadaju istoj ostavi koja se nalazi u slojevima šljunka na Šoderici. Ostavu će, u tome slučaju, vjerojatno trebati datirati u fazu II kulture polja sa žarama, ukoliko ne postoje i mlađi elementi, koji nisu otkriveni. Međutim, postoji i mogućnost ranijega datiranja, u Reinecke BrZ C.

4. Željezno koplje, inv. br. 44 (T. 9/sl. 4); duljina: 40,2; širina lista: 3,8; duljina tuljca: 11,5 cm. Koplje ima oblik sličan Iovorovom listu. Srednje rebro naglašeno, presjek približno rom-

boidan. Dvije zakovice nalaze se na istoj strani. Analogije ima u materijalu starijega željeznog doba iz Valične vasi i Rubeža,⁶⁴ s kraja starijega i početka mlađega željeznog doba (Donja Dolina),⁶⁵ te u materijalu mlađega željeznog doba s Karaburme⁶⁶.

5. Dugačko željezno koplje, inv. br. 535 (T. 9/sl. 5); duljina: 58; širina lista: 3,5; duljina tuljca: 8,3 cm. Oštećeni tuljac i list. Koplje ima uski list romboidnoga presjeka, sa slabo naglašenim rebrom. Tuljac je blago facetiran i ima oktogonalni presjek. Koplja s facetiranim tuljcem i uskim listom karakteristična su za kraj 1. stoljeća p.n.e., te imaju analogije u grobovima 44 i 50 s Karaburme⁶⁷.

6. Željezno koplje, inv. br. 3096 (T. 9/sl. 6); ukupna duljina: 49,6; širina lista: oko 4 cm; duljina tuljca: 14 cm. Koplje ima uski list, oko sredine je malo savijeno. List je romboidnoga presjeka. Tuljac ima slabe tragove facetiranja. Objavljeno.⁶⁸ Analogije ima u latenskom materijalu s Karaburme, Rospri ćuprije, lokaliteta Begovine-Požarevac⁶⁹, te u materijalu seobe naroda⁷⁰.

Vidimo da na Šljunkari Šoderica (Keter) postoji kontinuitet od neolita ili eneolita (kamena sjekira), preko završnoga eneolita ili ranoga brončanog doba (bakrena kalupasta sjekira-klin), kasnoga brončanog doba (mač i koplje), kasne faze starijega željeznog doba, do mlađega željeznog doba (željezna koplja). Željezna koplja teže je precizno datirati, te tu postoji i mogućnost manjih korekcija. Na obje šljunkare postoje i antički i srednjovjekovni nalazi. Položaj šljunkara i dubina nalaza mogu sugerirati više zaključaka: predmeti nisu doplavljeni, zatim, koncentracija nalaza oružja govori o mogućnosti postojanja borbi oko prijelaza preko Drave u različitim razdobljima, te koncentracija nalaza oružja govori u prilog postojanju jedne ili više nekropola. Ipak, teško je prihvatiti kao mogućnost da sve oružje potječe iz borbi oko dravskih prijelaza. U prilog postojanju nekropole govore nalazi željeznih (djelomice nesumnjivo željezno-dobnih) kopalja, od kojih većinu zbog oštećenosti nije moguće tipološki odrediti, te rimskoga posuđa i tegula (Jagnjeđe).⁷¹ Na oba nalazišta nađeni su dijelovi ljudskih kostura, te bi to zaista mogao biti pokazatelj nekropole ili nekropole iz različitih razdoblja.

C. LATENSKI LOKALITET Borova Suhopoljska kod Virovitice

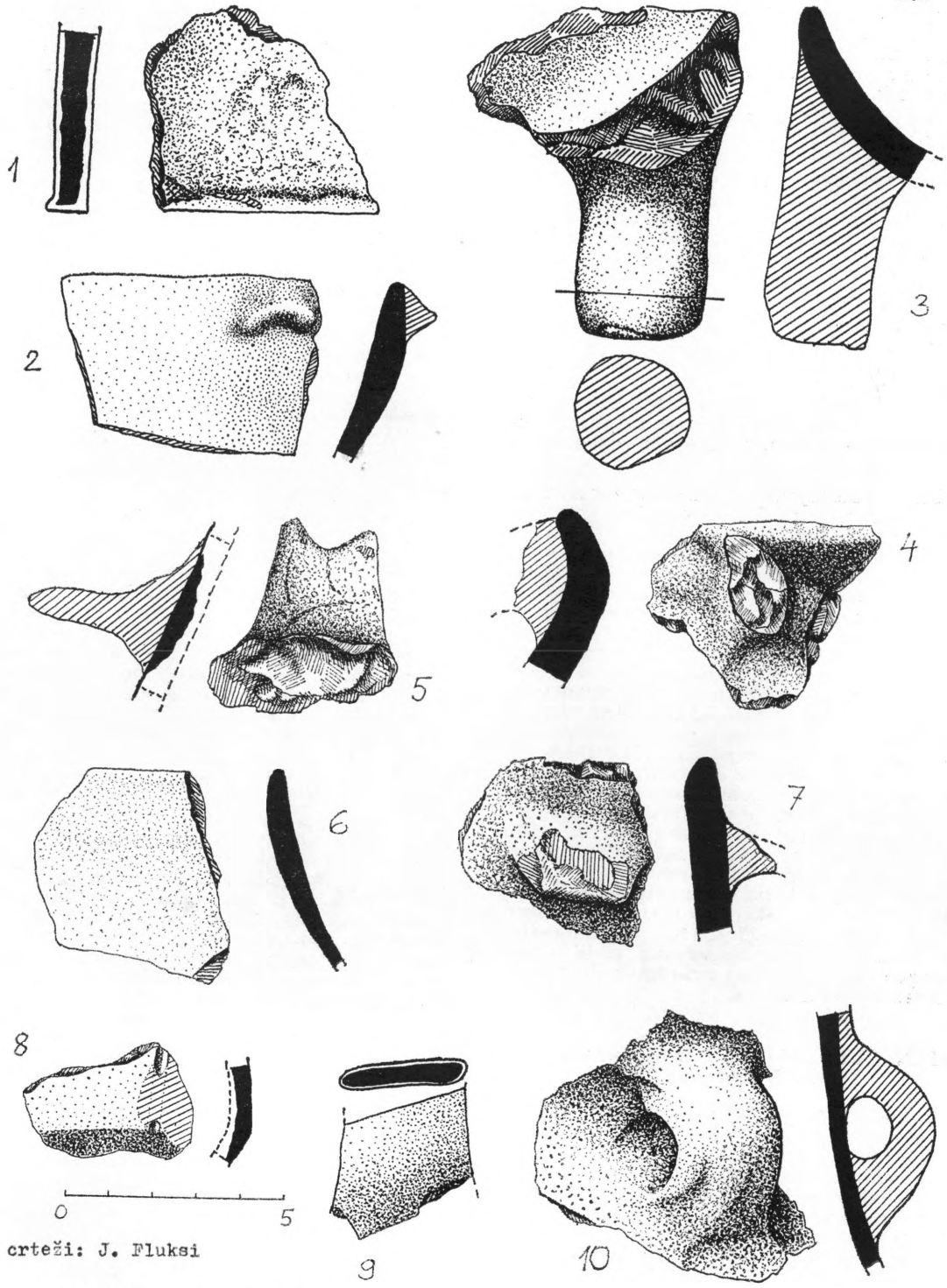
U proljeće 1978. godine konzervator MGK J. Fluksi pronašao je u blizini sela Borova Suhopoljska, približno 8,5 km jugoistočno od Virovitice, keramičke nalaze, koje je prikupio i trenutno se nalaze u MGK.⁷² Ulomci posuđa prikupljeni su južno od mosta u kanalu koji teče oko 300 m zapadnije od sela.

Keramički nalazi pokazuju da je ovo naselje bilo nastanjeno u dvije epohe: keltsko-latenskoj i srednjovjekovnoj. Latenski nalazi pokazuju sli-

jedeće karakteristike: prisutne su zdjele sa zaobljenim obodima (T. 5/sl. 9), amfore s izvijenim obodom (T. 5/sl. 6), lončići s jače zadebljanim obodom (T. 5/sl. 7), te zdjele ili lončići izrađeni od grafita (T. 5/sl. 8). Postoji i nekoliko pobliže neodredivih ulomaka keramike rađene na kolu ili bez njega. Boja posuđa varira od tamno do svijetlo-sive. U fakturi se kao primjesa nalazi pijesak, a kod nekih primjeraka i usitnjeni kamen. Prema gore iznesenim karakteristikama možemo datirati latenske nalaze i lokalitet. Grafiranje posuđa i grafitno posuđe javlja se, naime, tek u razdoblju kasnoga latena, dakle, u 1. stoljeću p.n.e. i 1. stoljeću n.e.⁷³, te nam to vrlo čvrsto datira nalaze i lokalitet.

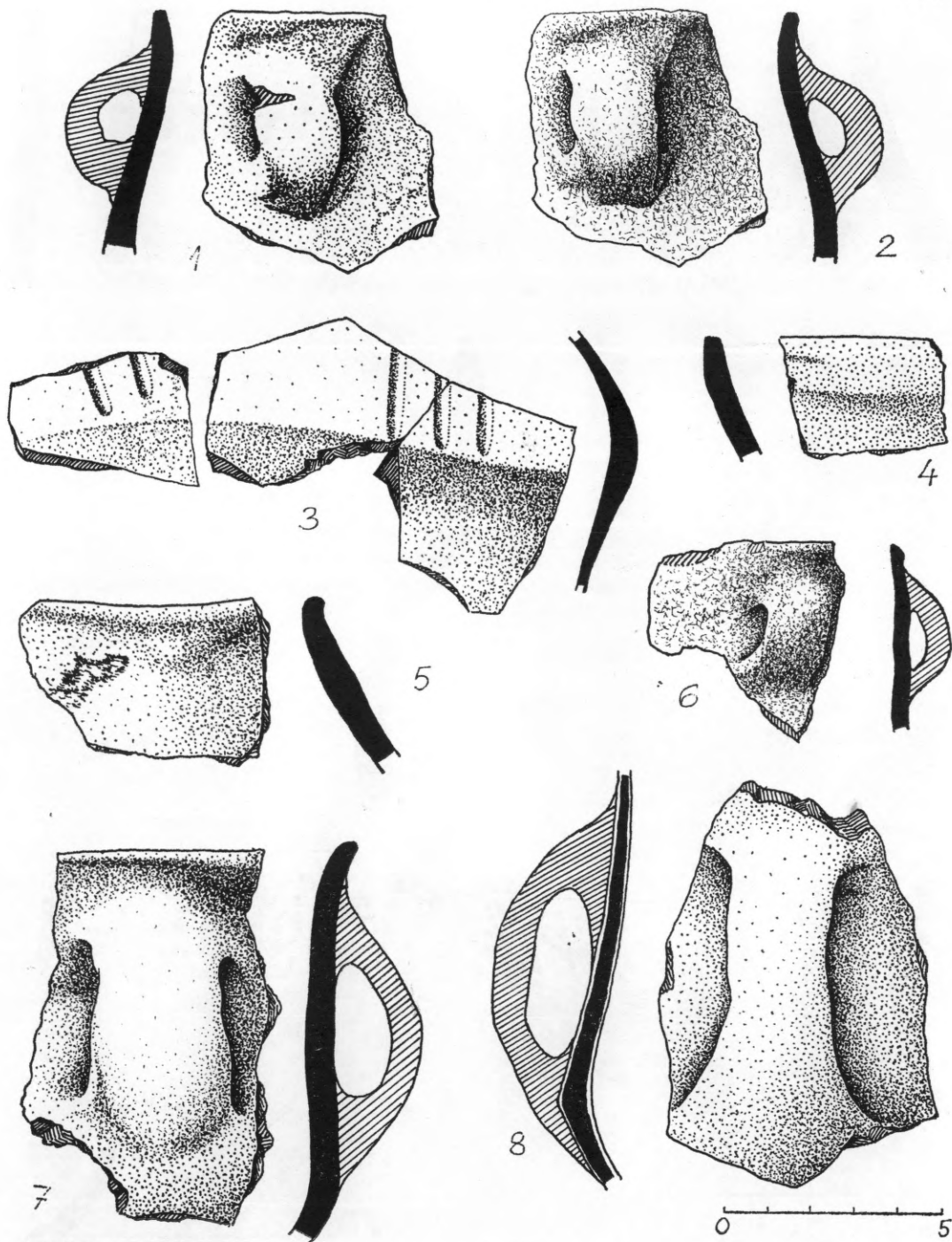
Nalazi se uklapaju u do danas poznate latenske nalaze u Podravini: lokaliteti na šljunkarama Jagnjeđe i Šoderica mogu se pomoću analogija kopljima datirati i u kasni laten (v. naprijed), a brončana narukvica s lokaliteta Ferdinandovac-Bakovići može se datirati u 2. stoljeće p.n.e.⁷⁴ Skupni nalazi keltskoga novca 1. stoljeća nađeni su na lokalitetima Kloštar Podravski, Kozarevac i Šemovci,⁷⁵ a lokaliteti Sigetec Ludbreški, Koprivnički Bregi-Seče, Plavšinc-Rajčev breg i Delovi-Poljane imaju keramičke nalaze koji se moraju datirati u kasni laten. Uočljivo je da se keltsko-latenski nalazi pretežno ili gotovo isključivo u ovim dijelovima Podravine mogu datirati u kasni laten (bez obzira na različite kronologije latenskog razdoblja, uglavnom u razdoblje 2. i 1. stoljeća p.n.e. i prvu polovicu 1. st. n. e.), s tim što treba neke pojave vezati i za završni dio srednjega latena, tj. u puno 2. stoljeće p.n.e. Vrlo je vjerojatno da u tome razdoblju dolazi do pojačanih kontakata Kelta s ovim područjem na kojemu su stanovala panonska plemena (vjerojatno Iassi).

Etničko određivanje stanovništva koje je upotrebljavalo (ili i izrađivalo?) ovu keramiku, oružje i nakit, ostavljamo do daljnega otvorenim. Jači keltski pritisak uočljiv je od kraja 2. i početka 1. stoljeća p.n.e., no mi ne znamo je li se radilo i o etničkoj migraciji, ili pak samo o pojačanim trgovačkim (i, eventualno), zbog sve češćih rimskih pohoda u naše krajeve, političkim kontaktima. Kako danas izgleda, osnovicu je vjerojatno i u tim vremenima činio panonski etnos⁷⁶. Arheološki je ovu tezu još uvijek nemoguće dokazati jer manjkaju veća i dovoljno dokumentirana iskapanja.

crteži: J. Fluksi

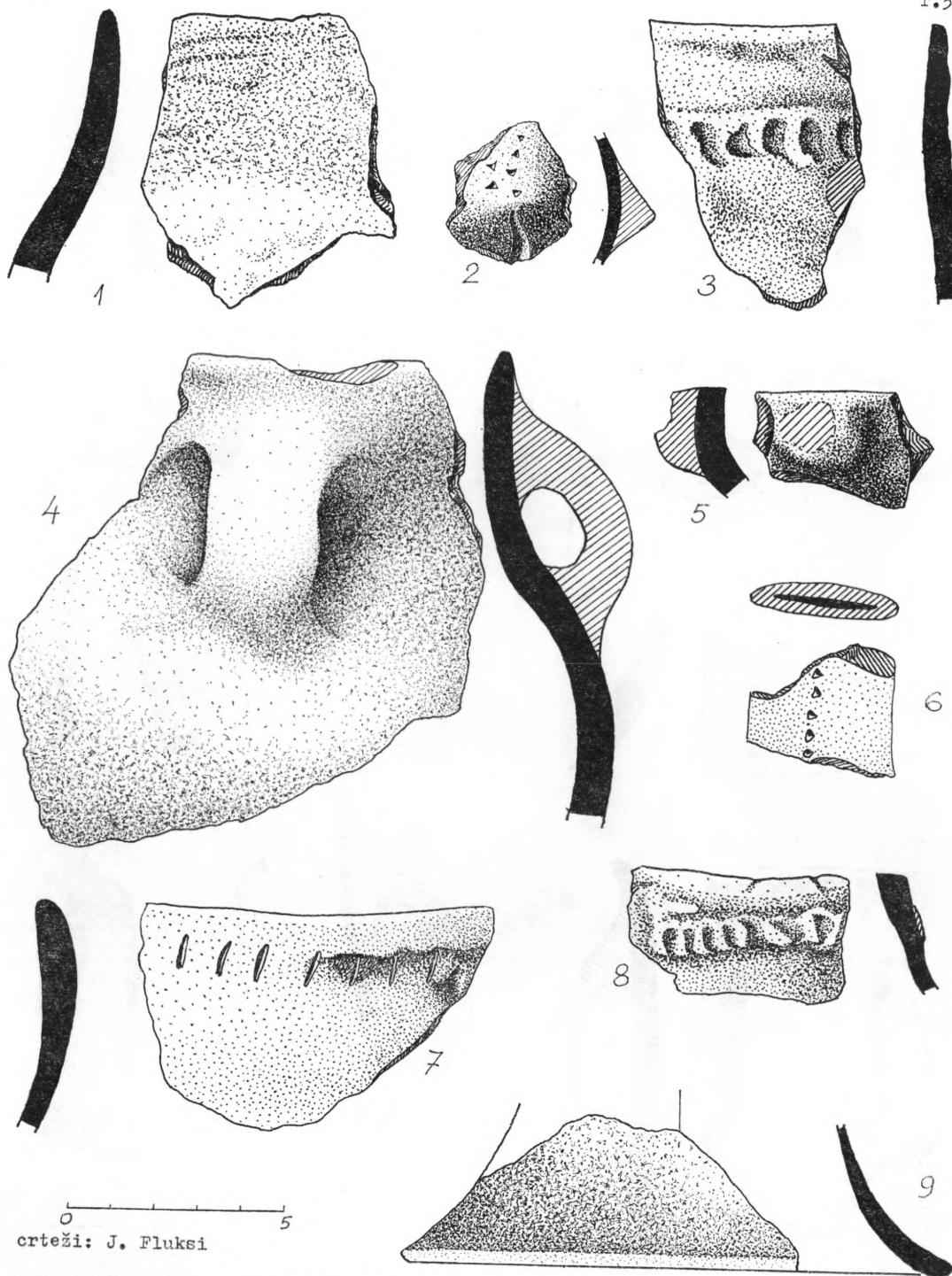
KOPRIVNIČKI BREGI-SEČE, 1980: sloj II (Schicht II)
 1-4: jama B-2 (Grube B-2); 5: jama G-2 ; 6-10: jama A-4

crteži: J. Fluksi

KOPRIVNIČKI BREGI-SPÖCHE, 1980: sloj I-B (Schicht I-B)

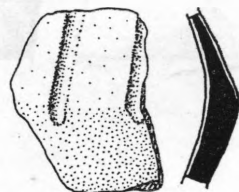
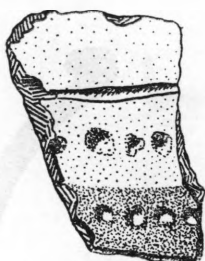
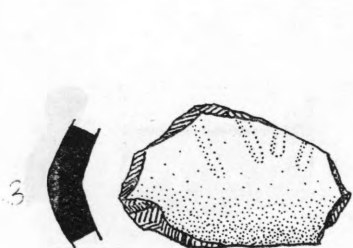
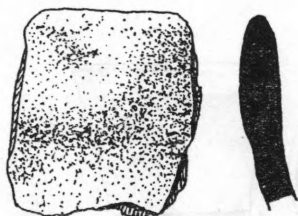
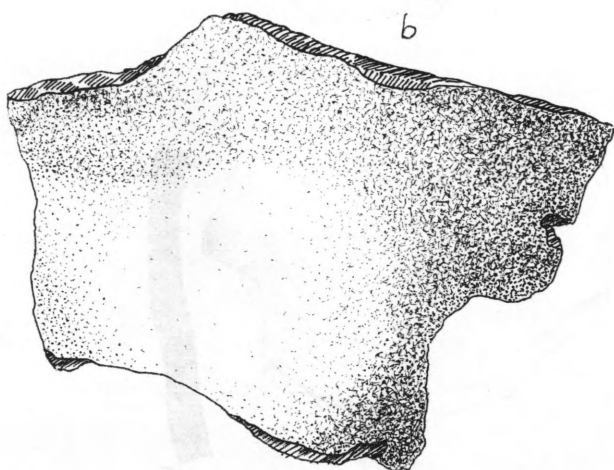
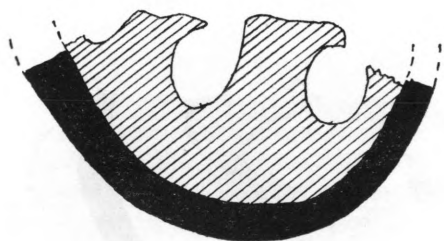
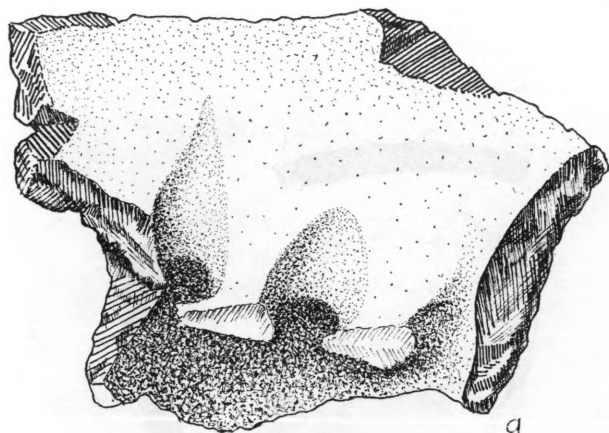
1-8: jama E-11 (Grube E-11)

crteži: J. Fluksi

KOPRIVNIČKI BREGI-SEČJE, 1980: sloj I-B (Schicht I-B)

1-9: jama B-9 (Grube B-9)

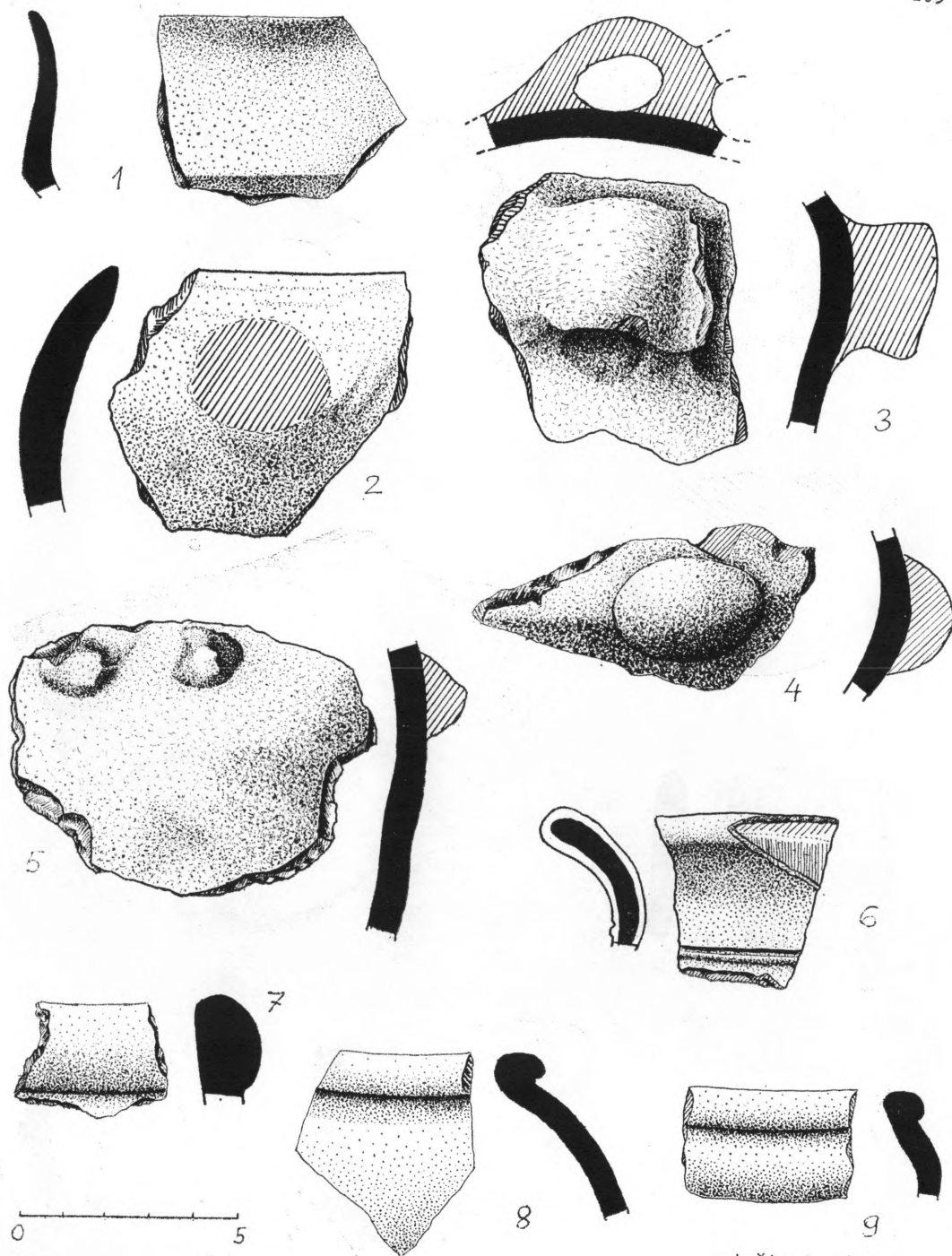

0 ————— 5

crteži: J. Fluksi

KOPRIVNIČKI BREGI-SEČE, 1980

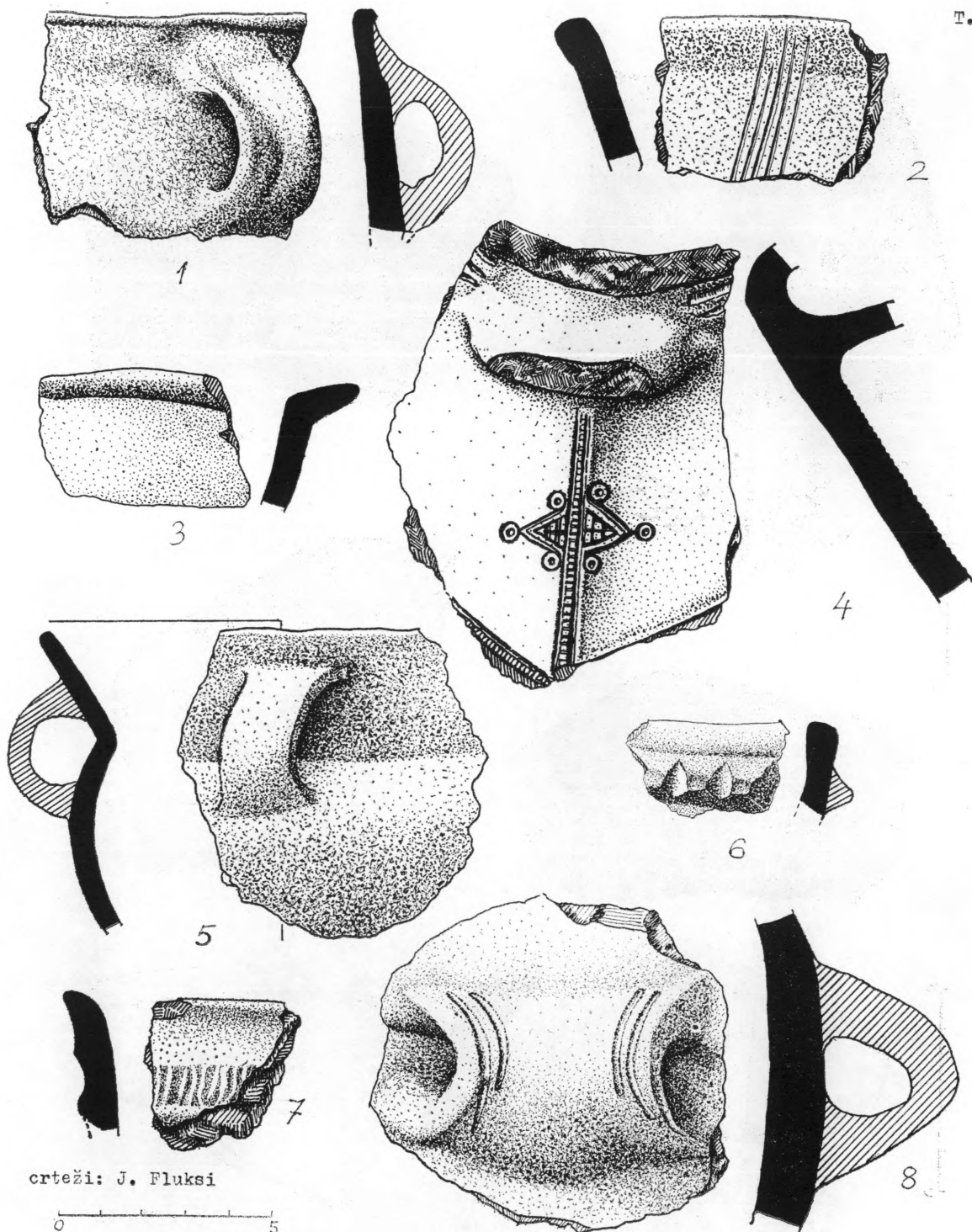
1:jama B-9 (Grube B-9); 2-5:sonda III,sloj I-A (Sonde III, Schicht I-A)

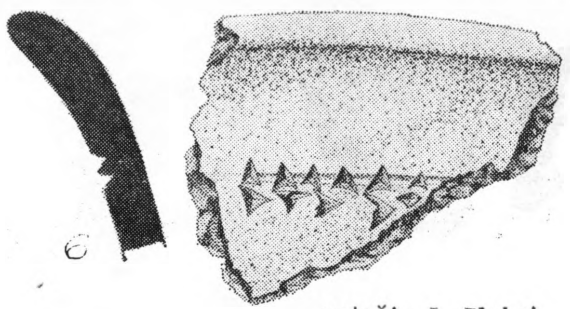
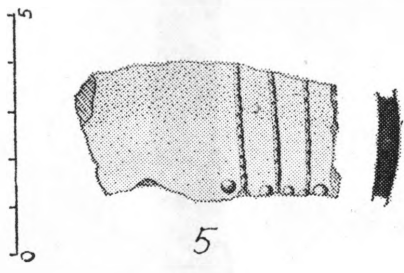
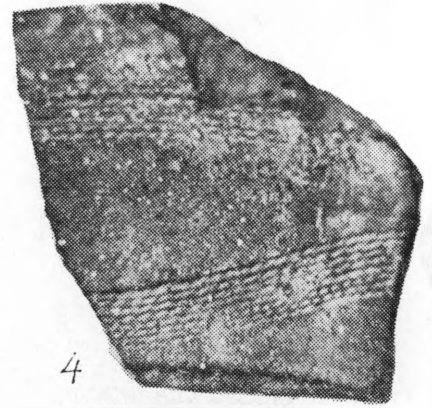
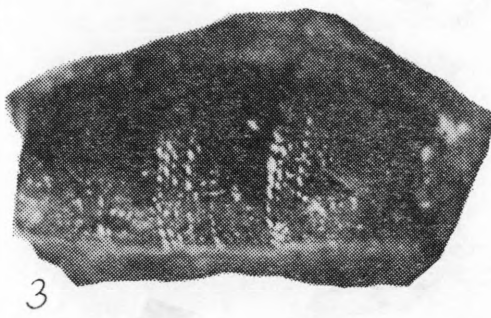
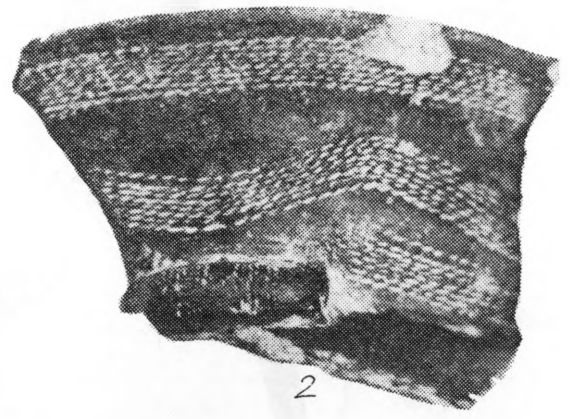
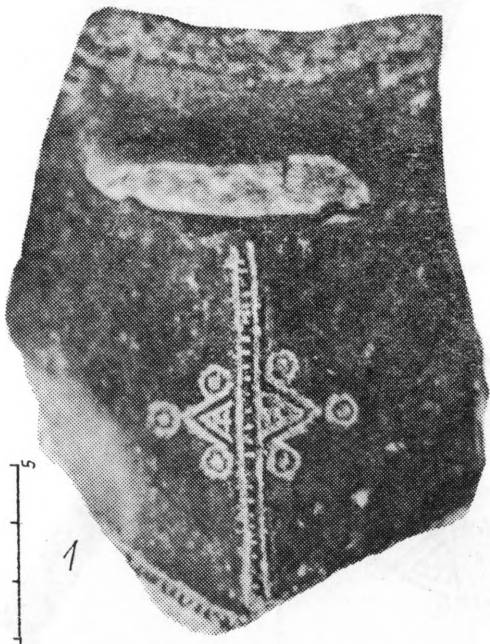
crteži: J. Fluksi

1-5: KOPRIVNIČKI BREGI-SEČE, 1979: sonda I

6-9: BOROVA SUHOPOLJSKA

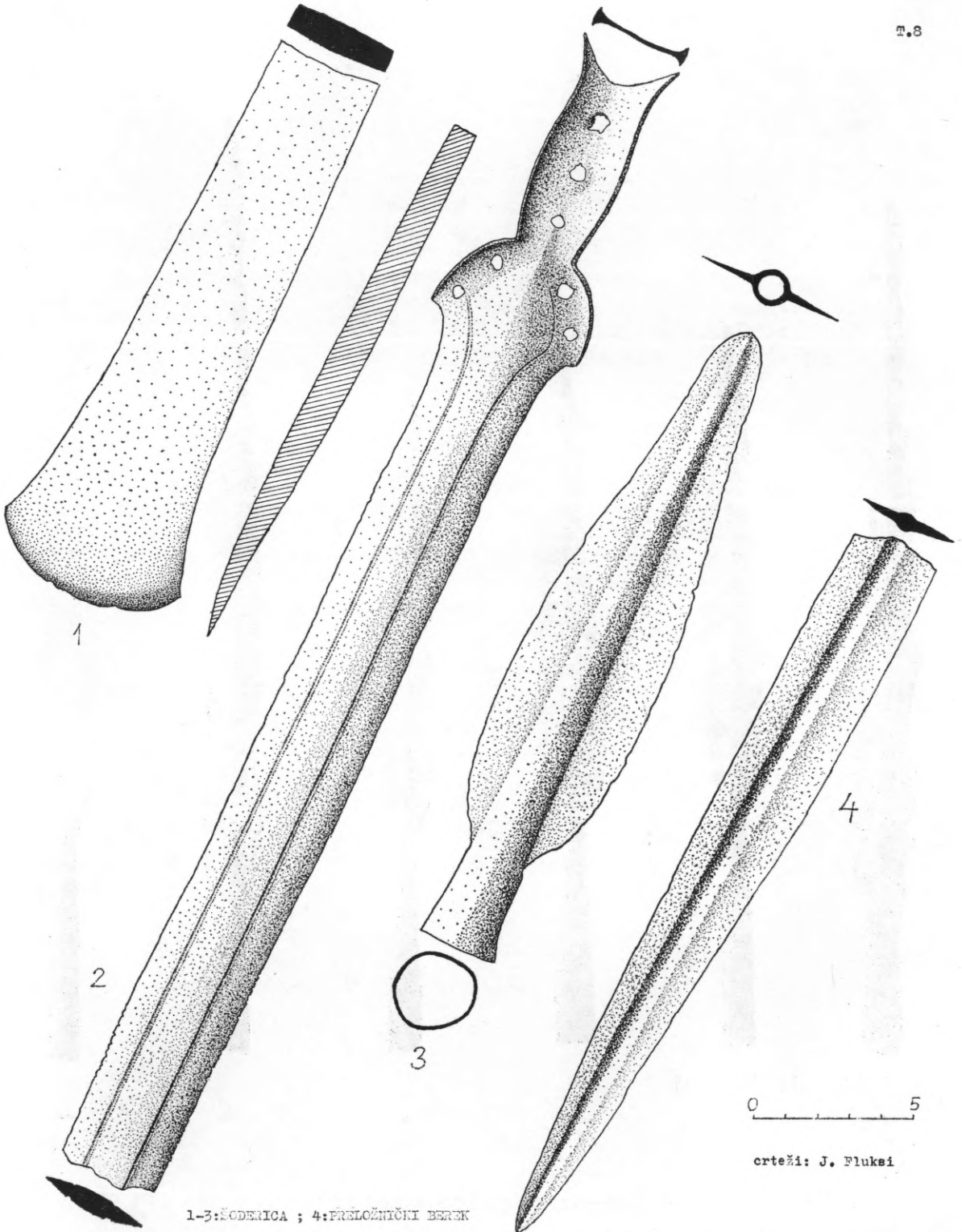
1-8: KOPRIVNIČKI IVANEC-PIŠĆKORNICA, jama 1 (Grube 1)

crteži: J. Fluksi

KOPRIVNIČKI IVANEC-PIEKORNICA

1-4:jamal (Grube 1); 5-6:jama 2 (Grube 2)

1-3: EODERICA ; 4: PŘELOŽNÍČKI BEREK
 1: bakar (Kupfer), 2-4: bronca (Bronze)

crteži: J. Fluksi

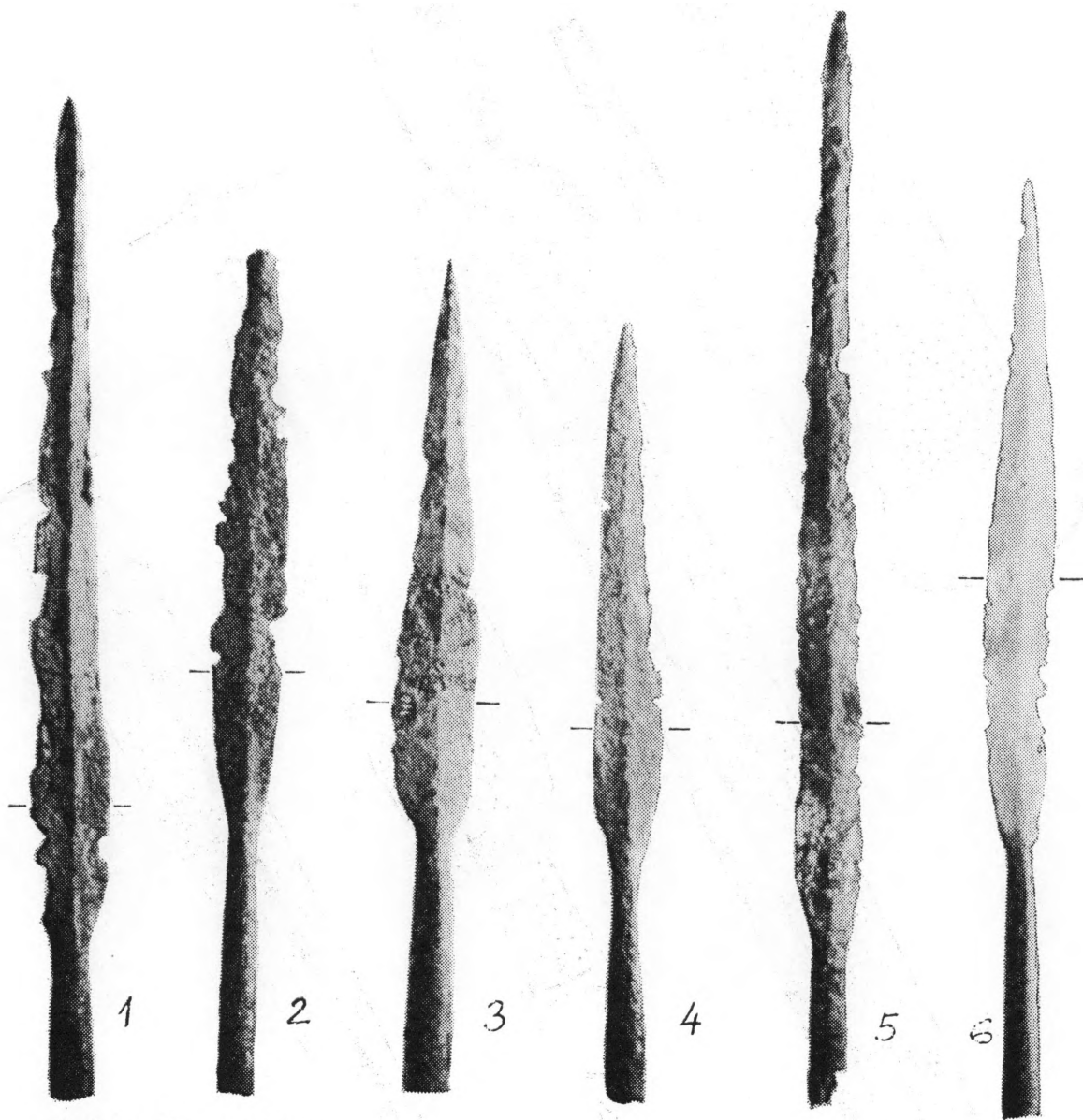

foto: J. Fluksi

1-3: Jagnjedje ; 4-6: Soderica (Keter)
 1-6: željezo (Eisen)

BILJESKE:

¹ Z. Marković, Pokusno iskapanje na lokalitetu Seče 1979. godine, Podravski zbornik 79, Koprivnica 1979, str. 97, 99

² Z. Marković, Arheološki pregled 22, Beograd 1981. (u tisku); Z. Marković, Muzejski vjesnik 4, Varaždin 1981, str. 37

³ Kreneni materijal slikovno je prikazan u Arheološkom pregledu 22, te u katalogu izložbe »Kako je živjelo prethistorijsko stanovništvo koprivnickoga kraja«, Koprivnica 1981, br. 3—8 na str. 6

⁴ Praistorija jugoslavenskih zemalja II, T. LVIII/sl. 1 (kakanjska kultura), T. LX/sl. 5 (butmirska kultura), T. LXXXV/sl. 1—3 (danijska kultura), T. XXX/sl. 6 i 7 (vinčanska kultura); M. Vasić, Praistriska Vinča IV, Beograd 1936, T. XXIV/sl. 66a—b, T. LXV/sl. 183; N. Kalicz, Siedlung und Gräber der Lengyel-Kultur in Aszod, Mitt. Arch. Inst. 3(1972), Budapest 1972, str. 26/sl. 1 (lendelska kultura); Praistorija Vojvodine, Monumenta archaeologica I, Novi Sad 1974, sl. 63 (Szakalhat kultura), itd.

⁵ Z. Marković, Podravski zbornik 79, str. 97, 99

⁶ Naime, na to ukazuje konačna analiza materijala iz donjih slojeva: u završnim dijelovima jama, koji su se očuvali u sondi I/1979, nema niti jednog primjerka keramike koji bi upućivao na Seče-kulturu, a ispod 100 cm dubine pronađen je svega jedan ulomak srednjovjekovne keramike, koji je tu mogao dospjeti i sasvim slučajno, ukapanjem kakovga stupa za srednjovjekovnu kuću ili sl.

⁷ Ovdje npr. T. 2/sl. 1, 2, 7, 8 — vidi: Slovensko v mlađej dobi kamenjej, Bratislava 1970, str. 267, T. XLIX/sl. 1, 4, 7; T. LI/sl. 5, 7

⁸ S. Dimitrijević, Sopotsko-lendelska kultura, Monographiae archaeologicae I, Zagreb 1968, T. XVIII/sl. 1—3, 6 (Bapska), str. 49; S. Dimitrijević, Sjeverna zona (Neolit u centralnom i zapadnom dijelu sjeverne Jugoslavije), Praistorija jugoslavenskih zemalja II, Sarajevo 1979, str. 284—285

⁹ o.c. (PJZ II), Karta 4: u blizini (Baranja i Bačka) su nalazišta Zengövarkony-Lengyel kulture — v. npr. Praistorija Vojvodine, str. 103

¹⁰ S. Dimitrijević, Sopotsko-lendelska kultura, T. VIII/sl. 8, T. XVI/sl. 8—9, T. XVIII/sl. 11—12, Sl. 15/br. 3, Sl. 17/br. 7—8

¹¹ Slovensko . . . , str. 267, T. XLIX-LI

¹² o.c. T. XLIX/sl. 1, 4, 7; T. L/sl. 6; T. LI/sl. 4, 5, 7

¹³ S. Dimitrijević, Das Neolithikum in Syrmien, Slavonien und Nordwestkroatien, Archaeologia Jugoslavica X, Beograd 1969 (1971), Abb. 3/br. 1; takvi ornamentu prisutni su na lončićima slične profilacije i u kasnoj sopotskoj kulturi — S. Dimitrijević, Sopotsko-lendelska kultura, T. XV/sl. 1

¹⁴ S. Dimitrijević, Sopotsko-lendelska kultura, T. XVI/sl. 4, 5, 8; T. VIII/sl. 2, 4—6; Sl. 15/br. 7, 8; identičnih analogija za ornament na T. 4/sl. 4 nemamo, ali je očito da je on rađen u duhu sopotskih tradicija: o.c. Sl. 11/br. 3, 4; T. XVI/sl. 3

¹⁵ S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja III, str. 170, 173—174

¹⁶ Tako npr. na lokalitetu Mrzović-Gradina kod Đakova nalazimo neke elemente koji se kasnije u vrlo srodnom obliku pojavljuju na Sečama: v. Z. Marković, Neka pitanja neolita, eneolita i brončanog doba našičkog kraja i Đakovštine, Simpozij HAD-a Vukovar 1981 (u pripremi za tisak)

¹⁷ Mislim prvenstveno na ukrašavanje žljebljenjem, urezivanjem i rovašenjem: v. S. Dimitrijević, Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Pregled stanja istraživanja do 1975. godine), Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj — Znanstveni skup Varaždin 1975, Zagreb 1978, str. 94—96, Sl. 22

¹⁸ o. c. Sl. 22/br. 2, 3; Z. Marković, Neolitsko naselje Krč kod Beketina, Poročilo o raziskovanju neolita i eneolita u Sloveniji, Ljubljana 1982 (u pripremi za tisak)

¹⁹ Z. Marković, Podravski zbornik 79, 97 i d.

^{19a} Lokalitet je 1980. godine istraživao Laszlo Horvath iz Muzeja u Nagykanizsi, a materijal će objaviti dr. Nandor Kalicz

²⁰ Ovo proizlazi iz dosad navedenih paralela u bilješka-ma 7, 11, 12

²¹ S. Dimitrijević, Praistorija jugoslavenskih zemalja III, str. 173—174 autor paralelizira Ludanice kulturu tek s razvijenom lasinjskom kulturom. Suprotno gledište npr. V. Nemejčová-Pavúková, Slovensko v mlađej dobi kamenjej, str. 264, 268

²² Ovoj postavki bi u prilog išli površinski nalazi lasinjske kulture na Sečama, premda zasad nema čvršćih dokaza.

²³ Ti datumi bi proizlazili iz kronološkog položaja lasinjske kulture: S. Dimitrijević, Znanstveni skup Varaždin 1975, Sl. 12 (Kronološka tabela) — položaj badenske kulture vjerojatno će biti nešto drugačiji u odnosu na lasinjsku, tj. lasinjska kultura nesumnjivo ima kronološku prednost pred badenskom, jer je izravno povezana s neolitskim supstratom

²⁴ o.c. Sl. 12

²⁵ Benac-Garašanin-Srejević, Praistorija jugoslavenskih zemalja II, str. 635—638

²⁶ Z. Marković, Arheološka iskapanja Muzeja grada Koprivnice 1970—1980, Muzejski vjesnik 4, Koprivnica 1981, str. 37; Zahvaljujemo na informacijama i pomoći Tomi Vrbanu.

²⁷ M. Dušek, Patince-Gräberfeld der Nordpanonische Kultur (Gräberfelder aus älteren Bronzezeit in der Slowakie), Bratislava 1960, T. XVII/sl. 2, 4, 5, 9; T. XXVI/sl. 4, 5, 7, 8 itd.; G. Bándi-J. Nemeskéri, Das bronzezeitliche Brandgräberfeld von Környe-Fácánkert, Alba regia — XI/1970, Székesszékház 1971, T. II/sl. 1, 13, 18, 22; T. V/sl. 4, 9

²⁸ M. Dušek, o.c. T. XVIII/sl. 9; T. XXV/sl. 10; T. XXXIV/sl. 6; T. XXXVI/sl. 3, 7 itd.; I. Bóna, Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen, Archaeologia Hungarica s.n. II, Budapest 1975, str. 209 i d. Pravih (identičnih) analogija primjerku na T. 6/sl. 4 nisam u dostupnoj literaturi našao. Zahvaljujem dr. Istvanu Tormi iz Arheološkog instituta Mađarske akademije znanosti u Budimpešti na pomoći pri determiniranju nalaza SPIK.

²⁹ Z. Benkovsky-Pivovarová, Zur Problematik der Litzenkeramik in Österreich, Prähistorische Zeitschrift 47/2, Wien 1972, Abb 2/br. 1, 3, 4, 5 itd.; M. Simek, Licenska keramika u Gradskom muzeju Varaždin, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, Varaždin 1975, T. I-III; itd.

³⁰ M. Simek, o.c. str. 13 i d.; Z. Homen, Novi nalazi na Kalniku, Muzejski vjesnik 4, Varaždin 1981, str. 19 i d.; T. I/sl. 2; J. Korošec, Nekaj neolitskih in eneolitskih problemov v okolici Križevcev na Hrvatskem, Zbornik Filozofske fakultete IV/1, Ljubljana 1962; M. Simek, Arheološki pregled 20, Beograd 1978(1979), str. 39; N. Majnarić-Pandžić, Prilog problematici licenske keramike u sjevernoj Jugoslaviji, Arheološki vestnik XXVII, Ljubljana 1977, T. 1/sl. 2

³¹ N. Majnarić-Pandžić, o.c. str. 69; Z. Marković, Simpozij HAD-a Vukovar 1981; Simpozij HAD-a Vukovar 1981.

³² N. Petrić, Komunikacije u prethistoriji Jadrana, Putevi i komunikacije u praistoriji — Peć 1978. Materijali XVI, Beograd 1980, T. XVI/sl. 1

³³ P. i J. Korošec, Najdbe s kolišćarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju, Arheološki katalogi Slovenije III, Ljubljana 1969, npr. T. 55/sl. 11; Z. Harej, Kolišće v Notranjih Gorah, Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji V, Ljubljana 1976, T. 1/sl. 1

³⁴ B. Čović, »Schnur« i »Litzen« keramika na području Neretve, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka (Znanstveni skup Metković 1977), Izdanja HAD sv. 5, Split 1980, str. 38, 41; N. Majnarić-Pandžić, o. c. str. 68—69

³⁵ G. Bándi, Die Entstehung und Verbreitung der nord-transdanubischen Gruppe des Volkes der inkrustierten Keramik, Veszprém megyei múzeumok közleményei 11, Veszprém 1972, Carte 1; također zahvaljujem na informaciji Laszlu Horvathu iz Muzeja u Nagykanizsi

³⁶ o.c. Carte 1; Z. Benkovsky-Pivovarová, o.c. Abb. 9

³⁷ Z. Benkovsky-Pivovarová, o.c. str. 209; G. Bándi, o.c. u bilj. 35, str. 57

³⁸ B. Čović, o.c. str. 40—41; negacija samostalnosti odnosi se prije svega na područje Neretve.

³⁹ N. Majnarić-Pandžić, o.c. str. 72—73; I. Pavlović, o.c.

⁴⁰ Materijal sam vidio samo na fotografijama. Jasnija će situacija biti nakon objave materijala (I. Pavlović, o.c.). Također, situacija s iskapanja ne dozvoljava da se sasvim čvrsto povežu licenska i JPIK keramika.

⁴¹ N. Majnarić-Pandžić, o.c. str. 73

⁴² B. Čović, o.c. str. 40—41, Sl. 3

⁴³ I. Marović, Rezultati dosadašnjih istraživanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine u god. 1953, 1954, 1958, 1966. i 1968, Materijali XII, Zadar 1976, str. 68; autor datira cetinsku kulturu u Reinecke BrZ A2-B1, što približno odgovara datiranju panonske inkrustirane keramike: I. Bóna, o.c., kron. t. str. 105

⁴⁴ N. Majnarić-Pandžić, o.c. T. 1—7

DIE NEUEN BEITRÄGE ZUR KENNNTNIS DER VORGESCHICHTE IN PODRAVINA (DRAUGEBIET)

I. DER BEITRAG ZUR GENESE DER SEČE-KULTUR

Durch Probegrabung auf der Lokalität Seče bei Koprivnički Bregi (cca 7 km östlich von Koprivnica) im Jahre 1979 wurde durch das Material einer neuen Kuturerscheinung aus Beginn des Aeneolithikum. In Jahre 1980 wurden auf dieser Lokalität vier Sonden errichtet (Abb. 1) und es wurde das Bestehen mehrerer Schichten bemerkt (Abb. 2). Aus der Schicht I-B wurden Gruben B-9, E-11 und G-7, und aus der Schicht II die Grube A-4 und kleine Gruben B-2, G-2 und G-5 eingegraben. Das Material aus der Schichten I-A und I-B bildet ein Ganzes. Am besten ist es durch geschlossene Funde aus den Gruben B-9 und E-11 (Abb. 3, T. 2—4) präsentiert. Die Grobkeramik ist rot oder braun, überwiegend sind das Töpfe und Töpfchen mit kleineren Henkeln unter dem Rand (T. 2/1, 2, 6), die manchmal durch Nägelabdrücke und Fingerabdrücke auf dem plastischen Band (T. 3/8). Die Übergangskeramik kennt auch Töpfe mit dem Henkeln unter dem Rand (T. 2/7, T. 3/4), Kegelschüsseln, mild bikonische Schüsseln, kühle Füße von Fusssteller (T. 4/1); die Farben sind grau, rot, braun. Die feine Keramik ist meist schwarz und rot, sehr oft geglättet. Die Formen sind: bikonische Töpfchen mit Henkeln vom Bauchbruch bis zum Rand (T. 2/8), bikonische Schüsseln oder Töpfchen mit 5 mild gerinnten senkrechten und schrägen Linien und die Spuren der roten Bemalung auf ocker Grundlage (T. 2/3), bikonische schwarze Schüsseln, manchmal mit Applikation, (T. 2/4, T. 3/5), gerundete Schüsseln mit Spitzapplikation, Stempelverzierung und Verrinnung (T. 3/2), Bandhenkel durch Stempelverzierung ornamentiert (T. 3/6), glockenförmige hohle Füße vom Fussteller (T. 3/9); da findet man noch mild und scharf bikonische Schüsseln mit mild verrinten Linien (T. 4/3,5), auch bikonische Schüsseln mit mild verrinten Linien (T. 4/3,5), auch bikonische Schüsseln mit zwei Reihen kerbschnittartigen Grübchen und verrinten Linien (T. 4/4).

Die Schicht II ergab wenig Material (T. 1): Töpfe mit Henkel unter dem Rand (T. 1/4, 7, 10), zylindrische hohle Füße der Fussteller (T. 1/1), bikonische schwarze Schüsseln mit senkrecht verrinten Linie (T. 1/8), sowie Geschirr das auf mehreren korkartigen Füßen stand (T. 1/3). Die Schicht II ist älter und soll im späteren Neolithikum datiert werden (Vinča D und Sopot III — Zeit)⁴. Die Schichten I-A und I-B gehören zur Übergangsphase Sopot-Seče, d. h. der Stufe I Kultur Seče, die gleichzeitig mit Kultur Ludanice ist¹¹. Die Stufe II der Kultur Seče wurde durch ornamentierte Funde aus der Sonden I und II/1979 präsentiert. Die Kultur Seče ist teilweise gleichzeitig mit der frühen Kultur Lasinja, dessen Material in kleineren Mengen in Oberflächenschicht sich befindet.

⁴⁵ I. Pavlović, o.c.

⁴⁶ Na svim ovil lokalitetima nalazi se i motiv licenske valovnice, koju je Z. Benkovsky-Pivovarová izdvojila kao ranu fazu (o.c. str. 209)

⁴⁷ Na ovim lokalitetima postoje samo horizontalne, vertikalne i blago girdlandoidne licenske trake. Z. Benkovsky-Pivovarová (o.c. str. 209) datira takve nalaze u razvijenu fazu licenske keramike.

⁴⁸ o.c. str. 209

⁴⁹ N. Majnarić-Pandžić, o.c. str. 74—75

⁵⁰ Podaci se nalaze u naprijed citiranim djelima. U slučaju Gušća i Novigrada na Savi možda se također radilo o močvarama.

⁵¹ Tadašnji arheolog MGK, Sonja Kolar, zapisala je da su u blizini nađeni ulomci keramike i žrnjevi koji nemaju veze s bodežom.

⁵² Ks. Vinski-Gasparini, Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj, Monografije 1, Zadar 1973, T. 17/sl. 4; T. 18/sl. 6

⁵³ B. Brukner-B. Jovanović-N. Tasić, Praistorija Vojvodine, Monumenta archaeologica I, Novi Sad 1974, T. XXV/sl. 29; I. Bóna o.c., Abb. 22/br. 35—36

⁵⁴ Ks. Vinski-Gasparini, o.c. Sl. 7 (Kronološka tabela)

⁵⁵ Prema neobjavljenome materijalu s jednog lokaliteta u Turropolju, čini se da će biti moguće neke paralele, možda i čvršće veze s bosanskim gradinskim materijalom. Nalazi potječu s jednog novijeg rekognosciranja, a smješteni su u Arheološkom muzeju Zagreb.

⁵⁶ J. Todorović, Kelti u jugoistočnoj Evropi, Dissertationes VII, Beograd 1968, str. 140, T. VI/1; Đ. Basler, Nekropola na Velim ledinama u Gostilju (Donja Zeta), Glasnik Zemaljskog muzeja-arheologija n.s. XXIV, Sarajevo 1969, T. VI-Sl. 27/16, T. XVIII-Sl. 89/3

⁵⁷ J. Todorović, o.c. str. 148, T. XXXIV/10

⁵⁸ B. Teržan, Valična vas, Arheološki vestnik XXIV — 1973, Ljubljana 1975, T. 15/3

⁵⁹ J. Todorović, o.c. str. 147, T. XXXI/1, T. XXXIII/8, Sl. 10/11; Z. Marić, Donja Dolina, Glasnik zemaljskog muzeja — arheologija n.s. XIX, Sarajevo 1964, T. XV/25

⁶⁰ Z. Vinski, Spomenici velike seobe naroda u Srijemu, Situla 2, Ljubljana 1957, T. IX/10; D. Mrkobrad, Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji, Fontes III — Monografije, 6, Beograd 1980, str. 51—52, T. XLII/2, 6

⁶¹ Praistorija jugoslavenskih zemalja III, Sarajevo 1979, T. XLIII/4; P. i J. Korošec, o.c. T. 105/13

⁶² Ks. Vinski-Gasparini, o.c. str. 181, T26/1. Na crtežu su pogrešno ucrtani žiljebovi, kao jako duboki, premda su izrazito plitki.

⁶³ o.c. T. 32/8, T. 81/B-10

^{63a} I. Bóna, o.c. T. 272/sl. 4, T. 270/sl. 25a-b, Abb. 22/br. 34

⁶⁴ B. Teržan, bilj. 58; A. Benac, Nekoliko prethistorijskih nalaza sa područja Nikšića u Crnoj Gori, Glasnik Zemaljskog muzeja — arheologija n. s. X, Sarajevo 1955, str. 86, 88, T. 1/5

⁶⁵ Z. Marić, v. bilj. 59

⁶⁶ J. Todorović, v. bilj. 59

⁶⁷ o.c. str. 69—70, Sl. 10/10

⁶⁸ Z. Marković, Bilješke o rekognosciranju arheoloških terena oko Koprivnice i Đurđevca 1979. godine, Muzejski vjesnik 3, Koprivnica 1980, str. 36, Sl. 1

⁶⁹ J. Todorović, o.c. T. XXX/1, T. XXXIII/8, T. VI/8

⁷⁰ D. Mrkobrad, o.c. T. XLII/6

⁷¹ Z. Marković, Muzejski vjesnik 3, str. 35—36; S. Kolar, Arheološki lokaliteti u općini Koprivnica, Podravski zbornik 76, Koprivnica 1976, str. 106, 108, 110—111

⁷² Nalazi će biti predani Gradskom muzeju Virovitica

⁷³ N. Majnarić-Pandžić, Keltsko-latenska kultura u Slavoniji i Srijemu, Acta Musei Cibalensis 2, Vinkovci 1970, str. 48, T. XLIII/4

⁷⁴ A. Sonje, Tri prethistorijska predmeta iz Kalinovca, Podravski zbornik 75, Koprivnica 1975, str. 131—132

⁷⁵ Z. Dukat — I. Mirnik, Skupni nalazi novca u sjevernoj Hrvatskoj, Arheološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, Znanstveni skup Varaždin 1975, Izdanja HAD-a, Zagreb 1978, str. 198, karta (sl. 1), str. 205

⁷⁶ N. Majnarić-Pandžić, Pregled istraživanja keltskolatenske kulture u sjevernoj Hrvatskoj, Znanstveni skup Varaždin 1975, Zagreb 1978, str. 154

II. DER BEITRAG DER STUFENGLIEDERUNG DER LITZENKERAMIK

Auf der Lokalität Piškornica bei Koprivnički Ivanec (cca 7 Km nördlich von Koprivnica) wurde im Herbst 1980 eine Probesonde, in der die Teile der zwei gleichschichtigen Gruben eingegraben sind, ausgegraben. In den beiden Gruben wurden die Bruchteile der Litzenkeramik (T. 7/2, 3, 4) und der nordpanonische inkrustierte Keramik (T. 6/2, 4, 7; T. 7/1, 5, 6) gefunden. Die Bruchstücke der Litzenkeramik haben das Motiv der Bandwellenlinie, für welches Z. Benkovsky-Pivovarova angenommen hat, das es einen chronologischen Vorzug hat⁴⁸. In Podgorač wurde mit der Litzenkeramik ohne Bandwellenlinienmotiv Szeremle Gruppe der panonisch inkrustierten Keramik gefunden,⁴⁴ und in Herzegovina erscheint Litzenkeramik gemeinsam mit Cetina-Kultur⁴². Auch mit diesen Vergleichen wird der zeitliche Vorsprung des Litzenwellenmotivs bewiesen.

In Jugoslawien sind bis heute 21 Lokalitäten mit Litzenkeramik bekannt, und in Nordkroatien 13, was bedeutet, das dies eine der Grundgebiete der Litzenkeramik ist. Zur Frühphase der Litzenkeramik in Jugoslawien gehören folgende Lokalitäten: 1. Ljubljansko barje, 2. Mačkova spilja (Velika pećina), 3. Vindija, 4. Veliki Kalniki, 5. Koprivnički Ivanec-Piškovnica, 6. Pod bei Bugojno, 7. Trostruka gradina in Sovići, 8. Đakovo-Grabovac. Zur entwickelten Phase der Litzenkeramik in Jugoslawien gehören folgende Lokalitäten (ohne Wellenmotiv): 1. Gušće, 2. Gradac

-Klasje, 3. Novigrad an der Sava, 4. Podgorač-Breški, 5. Viškovački vinogradi (Weinberge Viškovci). Die erste Stufe wird zum Übergang Reinecke BrZ A2/B1 datiert, während die Stufe II in BrZ B-1, vielleicht B-2 Zeit datiert werden soll.

III. TOPOGRAPHISCHE BEITRÄGE

Auf der Lokalität **Preložnički berek** (nördlich von Đurđevac) wurde der Bronzedolch ohne Oberteil gefunden (T. 8/4), der zur Zeit Br C oder D datiert werden kann^{52, 53}. Von der **Kiesgrube Jagnjeđe (Tursko groblje)**, nördöstlich von Đelekovec, stammen Eisenlanzen, die vorwiegend einige Analogien im keltischen Material haben (T. 9/1-3,⁵⁶⁻⁵⁹ aber engblättrige Lanze (T. 9/3) auch im Material der Völkerwanderungszeit⁶⁰. Von der **Kiesgrube Šoderica (Keter)**, nördlich von Botovo, stammen gussförmige Axtkeile aus Kupfer (T. 8/1), spätbronzezeitliche Bronzegriffzungenschwert (T. 8/2)⁶², mittlere- oder spätbronzezeitliche Lanze (T. 8/3)^{63, 63a}. Daher stammen auch drei Eisenlanzen mit den Analogien im Material der älteren und jüngeren Eisenzeit (T. 9/4-6)⁶⁴⁻⁶⁸, und engblättrige Lanze (T. 9/6) auch im Material der Völkerwanderungszeit⁷⁰. Auf der Lokalität **Borova Suhopoljska**, südöstlich von Virovitica, wurden spätlatenezeitliche Funde gefunden (T. 5/6-9), darunter auch ein Graphittpf (T. 5/8).

(Übersetzung: Petar Lacković)